

**vakblad voor
informatieprofessionals**

Jimmy Wales:
'Verjonging Wiki-
community nodig'

**Van zoeken naar
ethisch prompten**
Informatievaardig
met generatieve AI

VOGIN-IP-lezing:
Hubert Krekels
'Meer DURF voor
een beter reposi-
tories-systeem'

NL open science?
Op de bres voor
euroharmonisatie

2026 | 06

**IP is
30 jaar!**

ARTIKELENSERIE DEEL #26

**HOE AI HET INFORMATIE-
DNA HERSCHRIJFT
EN OM INFORMATIE-
INTELLIGENTIE VRAAGT**

COLOFON

IP is met zijn hybride magazine (digitaal en papier), website, nieuwsbrief, events en socials het platform voor de informatieprofessional van vandaag en morgen.

ISSN: 1385-5328

IP is een uitgave (30ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg
tel. 06-223 75 75 9
www.informatieprofessional.nl

redactieadres

IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-223 75 75 9,
e-mail redactie@informatie-
professional.nl

hoofd- en eindredactie

Cindy Lammers

vormgeving

Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl

**redactionele bijdrage
aan het blad en aan
informatieprofessional.nl**

Martijn Aslander, Simon Been,
Josien Boetje, Wouter Bronsgeest,
Jos Damen, Maarten Hafkamp,
Chantal Craandijk, Leen Liefsoens,
Bjorn Schrijen, Maarten Zeinstra

abonnementen

Voor abonnementsprijzen
en andere informatie zie
Informatieprofessional.nl

advertentieverkoop

Voor informatie over adverteren:
Luciène Paap, e-mail
l.paap@bureauvanvliet.com,
tel. 023-571 47 45. Zie voor een
overzicht van de mogelijkheden
en de mediakaart ook
informatieprofessional.nl

Het verlenen van toestemming
tot publicatie in dit tijdschrift
strekt zich tevens uit tot het
in enigerlei vorm elektronisch
beschikbaar stellen.

INHOUD

10

'Voorlopig blijf ik optimistisch'

Wikipedia wordt tegenwoordig wel de laatste veilige en betrouwbare plek op het internet genoemd. Maar is de online encyclopedie weerbaar tegen de dreiging van AI? En begint ze niet wat roestig te worden? Wikipediaan en voormalig bibliothecaris Jos Damen vroeg het aan Jimmy Wales, de man die Wikipedia in 2001 van de grond tilde en die een plaats in de raad van bestuur van de Wikimedia Foundation heeft sinds de oprichting daarvan in 2003.

12

AI in het informatiedomein (26)

We weten al lang dat organisaties vaak slordig omgaan met informatie. AI vergroot dit probleem uit, maar kan ook dienen als kans en bindmiddel. Sterker nog: AI pleit juist voor een samenhangende aanpak. Dit deel 26 van de artikelenserie gaat een stap verder en introduceert een nieuw begrip – informatie-intelligentie – en een aanpak om orde te brengen in het AI-spanningsveld en een eigen plan te trekken voor je afdeling.

18

Van DARE naar DURF

Met DARE kreeg in 2003 het ontwikkelen van open access institutional repositories in Nederland een belangrijke impuls. Anno 2026 zijn het nog altijd losse onderdelen en bepalen commerciële uitgevers het ritme. Er gloort echter licht aan de horizon met het nieuwe project DURF, aldus Hubert Krekels, adviseur Open Science bij Wageningen University & Research (WUR), tijdens zijn presentatie bij de afgelopen VOGIN-IP-lezing.

RUBRIEKEN

04

Data in beeld

Vaarwel
Facebook

08

News Facts

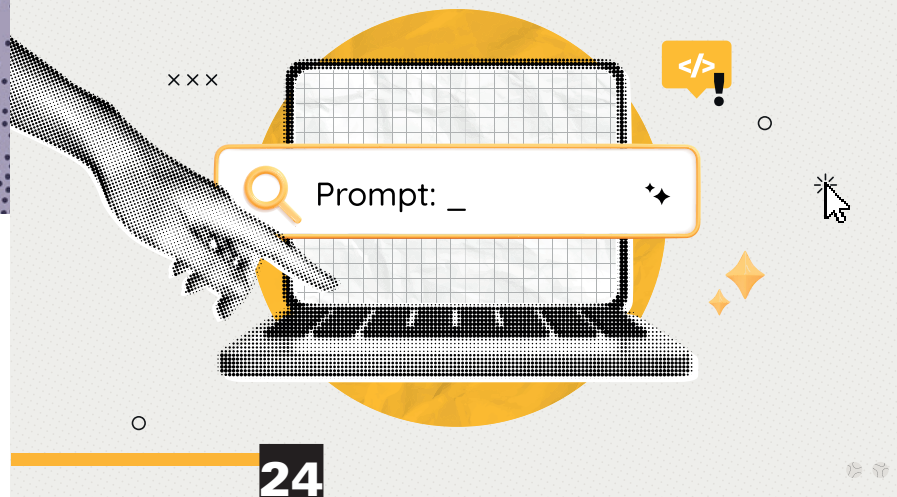
Onderzoek des-
informatie, en
het IP-BB-café

22

**Column Martijn
Aslander**

De sleutels tot de
kennis van
de mensheid

24

DIPS-model voor informatievaardigheden

Wie vroeger de opdracht kreeg om bronnen te vergelijken en tot een eigen product te komen, opende een database, bedacht zoektermen en worstelde zich door de zoekresultaten. Nu levert één zin in een LLM-chatbot een kant-en-klaar antwoord op. Sneller, maar het slaat ook de stappen over waarin leren plaatsvindt. Over hoe GenAI het informatievaardighedenproces verandert – en wat dat vraagt van de informatieprofessional.

28

Tweede leven voor 'Leiden Collectie'

Op 11 september 2024 maakte de Leidse universiteitsbibliotheek bekend dat ze 350.000 oudere wetenschappelijke proefschriften ging weggooien. De verhuizer was al besteld. Gelukkig wierp Brewster Kahle van Internet Archive zich op als redder. Intussen zijn meer dan 200.000 van deze dissertaties gedigitaliseerd.

30

Nederland openscienceland?

Nederland heeft krachtige instrumenten voor het open publiceren van *uitkomsten* van de wetenschap, maar er ontbreken belangrijke elementen in de auteursrechtelijke en aanverwante wet- en regelgeving. Wel open publiceren, maar niet vrij om onderzoek te doen. Europese harmonisatie is hard nodig, stelt Maarten Zeinstra.

34

KB Onderzoekskroniek

Publieke waarden als kompas voor de digitale bibliotheek

35

Gelezen

Leesvoer voor vakgenoten

36

Lifehacking

Veilig en onafhankelijk met Qwant en Eigen

38

Van de KNVI

Mythes doorbreken

INFORMATIEWIJS

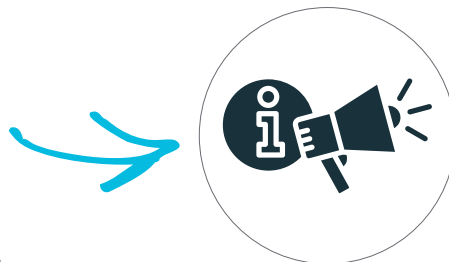

I vaker schreef ik op deze plek dat ik veel Amerikaanse media volg, de officiële en de sociale variant, om te weten wat daar gebeurt. En dat het zo enorm veel meer is dan wij hier te zien en te horen krijgen – het één steeds weer een afleiding van al het andere. Zo uit het handboek van de despoet. Vrij recent was er weer iets: issue Lake Ontario, een groot meer waar de grens tussen Canada en de VS dwars doorheen loopt. Nooit een probleem geweest. De burens waren altijd goed bevriend, maar bij Trump loopt zo'n beetje alles uit op een zootje, dus ook hier. Een escalerende handelsoorlog, en hup, een presidentieel decreet dat Lake Ontario voortaan Lake America heet. Lachwekkend kinderachtig, en het leidde ook tot geinige memes, maar het treurige van dit alles is dat Google meteen Maps aanpaste.

'Vaste werkwijze om de naam te noemen die door het U.S. Geographic Names Information System wordt gehanteerd', zo vergoelijkte het bedrijf de keus in zijn blogpost. Alleen Amerikanen zien Lake America; voor Canadezen blijft het Lake Ontario. De rest van de wereld? 'Lake Ontario (Lake America)'. Een wereldwijde aanpassing dus toch. Google, een groot techbedrijf dat mede onze informatievoorziening bepaalt, gaat op de digitale knieën voor Trump.

Dat techbro's geen grenzen kennen weten we inmiddels. Intussen hoop ik dat de trends uit de VS nu ergens boven de oceaan blijven hangen. Dat wij waakzaam en standvastig blijven op het gebied van vrije informatie, democratie en informatiewijsheid. Dat laatste, mijn stokpaardje – naast het belang van lezen en schrijven – neem ik ook mee naar de pabo (verkorte deeltijd) waarmee ik deze maand ben gestart. Waar beter te beginnen dan bij jonge kids?!

REDACTIONEEL | Cindy Lammers

VAARWEL FACEBOOK

Facebook was jarenlang het digitale dorpsplein van Nederland. En hoewel steeds meer mensen hun account verwijderen, blijft het sociale medium onmiskenbaar een spiegel van wie we waren, en soms nog steeds zijn, stelt SETUP, platform voor een technologiekritische samenleving. Daarom tuigde het in 2025 – als eerste stap richting ‘closure’ – het Facebook Museum op. Om te beginnen als pop-up op Utrecht Centraal, sinds april dit jaar tentoongesteld in het Next Nature Museum in Eindhoven – hier is het nog tot en met 30 september 2027 te zien. <

Foto: Bas de Meijer

> Meer over
het Facebook
Museum lees je
op pagina 6.

Vervolg
van
pagina
4-5.

'WE MOETEN DE GESCHIEDSCHRIJVING NIET AAN ZUCKERBERG OVERLATEN'

Facebook begon in 2012 voorbeeldig, als een sociaal medium dat ons allen kon verbinden. Maar inmiddels is dat verbinden ook splijten geworden en zijn de tijden drastisch veranderd. Daarom verzamelt en bewaart het Facebook Museum alvast de belangrijkste herinneringen. 'Het museum is een plek om samen stil te staan bij de nalatenschap van dit sociale medium, om zo op een waardige manier afscheid te nemen.'

Als Facebook – en vaker nog moeder Meta – vandaag de dag in het nieuws komt is dat bijna nooit positief. Van het stoppen met factcheckmoderatie vorig jaar tot het aansprakelijk worden gesteld voor mentale schade bij jongeren vorige maand. Doomscrollen, verslaving, toxische en ontwrichtende content: 'Stichting Facebook Museum

verzamelt, bewaart en ontsluit de mooie geschiedenis van Facebook, zonder haar ogen te sluiten voor de donkere kanten van dit platform', schrijft bedenker SETUP op de site facebook.museum. 'Hoevel we onze bedenkingen hebben bij Meta is het te gemakkelijk om van dit bedrijf de zondebok te maken. Om hen de schuld te geven van wat er mis is. Facebook is een

spiegel van wie wij zijn, en daarmee is het een uiting van wat ons mensen maakt. Onze goede én slechte eigenschappen.'

Door het Facebook-erfgoed te bewaren voor een volgende generatie wil SETUP twee dingen bereiken: ervoor zorgen dat deze generatie zich niet nogmaals in de armen van een nieuwe techoligarch verliest, maar zonder daarbij haar nieuwsgierigheid naar een online netwerksamenleving te beknotten.

Digitaal cultureel erfgoed

'Facebook is digitaal cultureel erfgoed. Het is essentieel dat we de geschiedschrijving niet aan Mark Zuckerberg overlaten, maar zelf in de hand nemen', stelt Jelle van der Ster, directeur van SETUP. 'We willen het gesprek voeren over onze afhankelijkheid van Amerikaanse platforms, maar óók over de waarde van wat we daar met elkaar hebben opgebouwd. Nu steeds meer mensen hun Face-

book-account verwijderen, dreigt ook onze gezamenlijke geschiedenis te verdwijnen. We moeten samen met elkaar bepalen wat we willen bewaren, en wat niet.'

Volgens Koert van Mensvoort, directeur van Next Nature, gehuisvest in het iconische Evoluon in Eindhoven, laat het Facebook Museum zien hoe kwetsbaar onze digitale erfenis is: 'Met het Facebook Museum halen we de archeologie van onze digitale beschaving in huis. Want wat laten we straks na, als onze geschiedenis in de cloud van een commercieel bedrijf staat?'

Van pop-up naar museum

De eerste editie van het Facebook Museum, het eerste ter wereld, startte in 2025 als tijdelijke pop-up op Utrecht Centraal. In één week trok die ruim 5.000 bezoekers, en er verschenen veel mediaverhalen over de vraag waarom afscheid nemen van Facebook zo moeilijk is.

In de vernieuwde versie van het Facebook Museum, sinds april dit jaar tentoongesteld in het Next Nature Museum, gaat het samen met het publiek op zoek naar meer verhalen om te begrijpen waarom we zo verbonden zijn aan dit platform en wat nodig is om het los te laten. Bezoekers duiken in de hoogte- en dieptepunten van hun gezamenlijke Facebook-geschiedenis en bepalen zelf mee wat museumwaardig is.

> Het Facebook Museum is nog te bezoeken tot en met 30 september 2027.

> Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl.

Next Nature Museum in het Evoluon in Eindhoven

Foto: Bas de Meijer

◀ Pop-up Facebook Museum op Utrecht Centraal, 2025

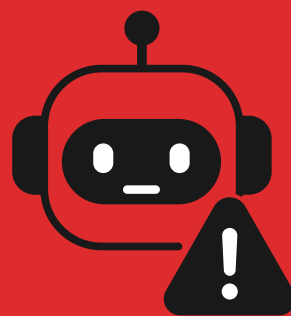

Foto's: Bas de Meijer

OPENAI KOMT NA KRITIEK MET CHATGPT-VERSIE VOOR TIENERS

OpenAI heeft een nieuwe versie van ChatGPT uitgebracht speciaal voor tieners. Deze versie met strengere beveiligingen is het gevolg van zware kritiek omdat de chatbot sommige gebruikers tot zelfmoord zou hebben gedreven.

De versie wordt automatisch ingeschakeld als iemand in de leeftijd van 13-17 jaar zich registreert. Ook gebeurt dit als gebruikspatronen erop wijzen dat het waarschijnlijk om een minderjarige gaat. Volgens OpenAI herinnert de versie vaker om pauze te nemen, en er zijn 'stille uren' waarin de dienst wordt geblokkeerd. Ook mag ChatGPT niet suggereren dat hij een eigen bewustzijn be-

zit. Ouders kunnen bovendien een waarschuwing krijgen als wordt gesproken over zaken als zelfbeschadiging of suïcide.

Toezichthouders hebben druk uitgeoefend op

OpenAI. Het bedrijf wordt ook geconfronteerd met verschillende rechtszaken, waaronder die van de ouders van de 16-jarige Adam Raine. De tiener pleegde zelfmoord, naar verluidt met methoden die door ChatGPT werden geadviseerd.

- ADVERTENTIE -

DAAN
Tenancy

Vraag naar de mogelijkheden van
DAAN Tenancy bij Beeld & Geluid.

Preserveer
jouw audiovisuele
collectie

duurzaam en veilig voor de toekomst.
En maak deze beschikbaar voor
hergebruik.

beeldengeluid.nl/tenancy
archiefdiensten@beeldengeluid.nl

Onderzoek bestrijding desinformatie: 'MET ALLEEN FACTCHECKING MIS JE EEN BELANGRIJK DEEL'

Mensen denken vaak dat een grote portie van hun dagelijkse nieuwsconsumptie uit desinformatie bestaat. Onderzoek laat echter zien dat de daadwerkelijke blootstelling aan desinformatie lager lijkt te liggen.

Communicatiewetenschapper Lina Buttgereit (UvA) bestudeerde hoe dat verschil zo groot kan zijn. Ze is inmiddels gepromoveerd op dit onderwerp.

meldingen op. 'Zo kon ik zien wat mensen écht tegenkomen in hun dagelijks leven', zegt Buttgereit. Sommige deelnemers stuurden duidelijke onwaarheden door, maar anderen bestempelden ook meningen of politieke uitspraken als desinformatie. Tegelijkertijd bleken veel mensen juist opvallend goed in staat om subtiele vormen van misleiding te herkennen. 'Soms kreeg ik berichten waarbij deelnemers zeiden: "Het beeld klopt en de tekst klopt, maar ze gaan over verschillende gebeurtenissen, waardoor ze samen toch misleidend zijn." Het laat zien dat burgers vaak genuanceerder nadenken over desinformatie dan onderzoekers veelal veronderstellen.'

Volgens Buttgereit kijken onderzoekers vaak vooral naar de inhoud van desinformatie: klopt een bericht wel of niet? Maar daarmee missen ze een belangrijk deel van het verhaal. 'Het probleem met desinformatie is niet alleen de inhoud van onjuiste informatie, maar ook hoe we over informatie praten, wie feiten mag vaststellen en welke ideeën mensen zelf hebben over wat desinformatie eigenlijk is', zegt ze op de UvA-site. 'Mensen denken dat tot 50

procent van het nieuws dat ze zien desinformatie is, terwijl onderzoek meestal uitkomt op ongeveer 1 tot 6 procent. Dat verschil vond ik heel interessant.'

Desinformatie driedimensionaal

Buttgereit ziet desinformatie als driedimensionaal: het gaat over de inhoud van de boodschap, het debat over termen als 'nepnieuws' en het onterecht labelen van informatie en bronnen als zodanig, en hoe burgers die in-

formatie ervaren. 'Die brede blik is nodig, omdat mensen door polarisatie het steeds minder eens zijn over wat een feit is.' Desinformatiebeschuldigingen gaan dan vaak niet alleen over fouten in berichtgeving, maar ook over wantrouwen, politieke voorkeuren en de vraag wie nog geloofwaardig is.

WhatsApp-onderzoek

Voor een van de studies deed Buttgereit onderzoek via WhatsApp. Bijna zevenhonderd deelnemers uit Nederland en Duitsland kregen de opdracht om tijdens hun dagelijkse online activiteiten screenshots te sturen van berichten die zij als desinformatie beschouwden. Vervolgens beantwoordden zij via WhatsApp korte vragen over wat ze zagen en waarom ze het onbetrouwbaar vonden. In totaal leverde dat rond de drieduizend

Waarschuingslabel

In een derde studie onderzocht Buttgereit wat er gebeurt wanneer socialemidialplatforms berichten voorzien van waarschuwingen, zoals community notes. Zulke labels maken mensen kritischer, maar dat effect treedt ook op als een bericht wél klopt. 'Mensen vinden informatie minder geloofwaardig als er zo'n label bij staat, maar dat gebeurt ook bij juiste informatie. Als er onder een correct nieuwsbericht staat dat het mogelijk niet klopt, denken mensen ook: dan zal het wel niet kloppen.'

Volgens Buttgereit ligt daar een uitdaging voor de toekomst: het bestrijden van desinformatie gaat niet alleen over het corrigeren van onwaarheden, maar ook over het versterken van het vermogen om onderscheid te maken tussen feiten, meningen en context.

Heb je nieuws te melden, een trend gespot of een tip die je graag wilt delen met collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatieprofessional.nl.

SAVE THE DATE: HET IP-BB-CAFÉ OP 24 NOVEMBER

Het is je vast niet ontgaan: Informatieprofessional (IP) en Bibliotheekblad (BB), zusters bij Uitgeverij IP, bestaan 30 jaar. Eigenlijk al veel langer dan deze mooie mijlpaal, maar uitgaand van onze colofons komen we op drie decennia. En dat willen we graag samen met jullie vieren!

Op dinsdag 24 november 2026 organiseren we daarom ons eigen IP-BB-café. Een middag-evenement waar informatie én gezelligheid samenkomen. Gesprekken aan een grote stamtafel over onderwerpen die leven bij de achterban van beide bladen. Bladoverstijgend, maar soms ook specifiek IP dan wel BB. De gesprekken staan onder de bezielende leiding van Frénk en Frencken, ofwel theaternmaker/entertainer Mylou Frencken – al jaren zingende barvrouw bij de tv-quiz Met het Mes op Tafel – en journalist Frénk van der Linden. De middag sluit af zoals het hoort in een café: met borrel en snack.

Dat doen we in wellicht wel het leukste theater van Nederland: Theater de Liefde in Haarlem. Een voormalige kapel in hartje stad, omgetoverd tot een intiem en authentiek theater waar de liefde vanaf spat – het heeft geen winst oogmerk en draait grotendeels op vrijwilligers.

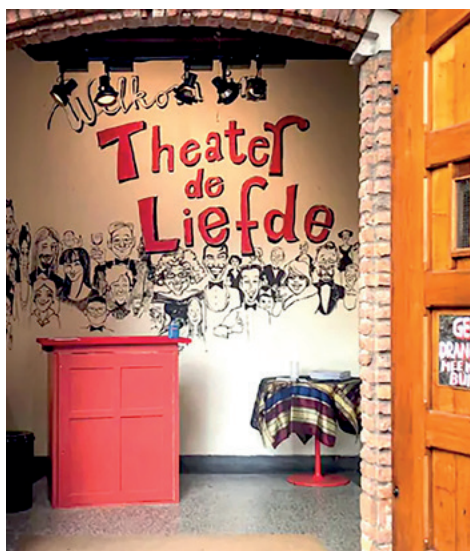
> Theater de Liefde is prima bereikbaar met auto en openbaar vervoer: parkeergarages en Station Haarlem vind je er op loopafstand.

Voor meer informatie (over programma en aanmelding): houd de websites en socials van IP en BB in de gaten, en de volgende edities van de bladen.

Alvast tot 24 november!

Cindy Lammers, hoofdredacteur IP
Menno Goosen, hoofdredacteur BB <

IP vakblad voor
informatieprofessionals
bibliotheekblad

Jimmy Wales: 'Verjonging van gemeenschap is

Wikipedia wordt tegenwoordig wel de laatste veilige en betrouwbare plek op het internet genoemd. Maar is de online encyclopedie weerbaar tegen de dreiging van AI? En begint Wikipedia niet wat roestig te worden? Een vraaggesprek met Jimmy Wales, de man die Wikipedia in 2001 van de grond tilde en die een plaats in de raad van bestuur van de Wikimedia Foundation heeft sinds de oprichting daarvan in 2003.

Jos Damen

Parelduiker, Wikipedian
en voormalig bibliothecaris

Foto: Jos Damen

Als een Amerikaan die in Londen woont ziet Jimmy Wales met eigen ogen dat de plek waar je woont voor een deel ook je belangstelling bepaalt. Het interview vindt plaats twee dagen voordat het voetbalteam van Engeland tegen Messi's Argentinië speelt. 'Toen ik 16 jaar geleden nog in Amerika woon-

de, was voetbal daar geen belangrijke sport. Hier in Engeland is voetbal zéér belangrijk. Daarom is het ook zo goed dat er meer dan driehonderd taalversies van Wikipedia zijn, zodat cultureel verschillende verschijnselen toch een plek kunnen vinden en op een goede manier kunnen worden belicht. De Engelstalige editie van Wikipedia is met 7 miljoen artikelen de grootste taalversie, wat natuurlijk ook komt omdat veel mensen Engels spreken.'

In je boek *De 7 regels voor vertrouwen* benadruk je het belang van 'vertrouwen als basis van samenwerking en groei'. Is zo'n hoopvolle gedachte in deze tijd extra nodig?

'Zeker in deze tijd is optimisme hard nodig. Ik was onlangs in Kerala (India) om te praten met de lokale Wiki-community daar, die samenwerkt met scholen in de buurt. Er was ook een echtpaar met kinderen aanwezig. Het oudste kind was net oud genoeg om Wikipedia te bewerken. En toen dacht ik: het komt wel goed met de wereld, zolang er mensen zijn die hun energie in dit soort zaken stoppen.'

Dus de Wikimedia Foundation denkt er niet over om naar Europa te verhuizen?

'Tegelijkertijd is dit natuurlijk een tijd van uitdagingen, met name in de Verenigde Staten. In de komende jaren zal blijken hoe het gaat. Voorlopig blijf ik optimistisch en zullen de wettelijke "checks and balances" hopelijk gaan zorgen voor evenwicht. Het Eerste Amendement van de Amerikaanse grondwet staat ook nog recht overeind. We kijken natuurlijk wel altijd vooruit naar de beste manier om Wikipedia veilig te houden en zullen niet aarzelen om daarbij de beste oplossing te kiezen.'

Is de geschiedenis van Wikipedia goed beschreven? Worden technische,

de Wikipedia- hard nodig'

personele en financiële veranderingen vastgelegd?

'Mijn boek is geen boek over de geschiedenis van Wikipedia. Daarvoor ben ik (nog steeds) te sterk betrokken bij het wel en wee van de organisatie. Het prima boek van Andrew Lih (*The Wikipedia Revolution*) is alweer 17 jaar oud, maar daarna is er ook nog het een en ander over Wikipedia verschenen. Besluiten van de raad van bestuur worden netjes vastgelegd, en ook technische en financiële beslissingen zijn na te kijken in verslagen, online fora en MediaWiki.

De vrijwilligers die Wikipedia maken, zoals de mensen in Kerala die ik net noemde, zijn zó belangrijk voor Wiki als geheel. Al die personen schrijven de artikelen over monumenten, vlinders en steden in Afrika en Azië – dat trekt niet de aandacht, maar vormt wel de basis van de encyclopedie.'

Bij de Wikimedia Foundation in de VS werken 650 mensen; bij Wikimedia Deutschland 180. Wikimedia Nederland is veel kleiner. Wat is de rol van kleine Wikipedia-chapters?

'Ik kom al sinds 2004 naar bijeenkomsten van Wikimedia Nederland. In 2015 kreeg de hele Wikipedia-gemeenschap in het Koninklijk Paleis in Amsterdam de Erasmusprijs en in hetzelfde jaar ontving ik een eredoctoraat van de Universiteit Maastricht. Maar ook individuele Nederlandse Wikipedianen als Erik Zachte en Gerard Meijssen hebben een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van Wikipedia. Ik maakte vroeger wel eens de grap dat Nederlanders behoorlijk tolerant zijn, maar ook voortdurend ruzie maken. Daarom is het zo belangrijk dat mensen elkaar in de ogen kunnen kijken op

conferenties die lokaal worden georganiseerd. Ik kijk altijd uit naar de jaarlijkse Wikimania. Eind juli komen in Parijs meer dan duizend Wikipedianen bij elkaar om nieuwe ideeën uit te wisselen en elkaar te ontmoeten. Heerlijk!'

Recentelijk was er toch ophef rond de vakbond bij de Wikimedia Foundation?

'Er was inderdaad wat ongelukkige publiciteit rond de positie van de Wikimedia Foundation over de vakbond. Mijn rol is om het belang van vertrouwen te benadrukken, en mensen met waardigheid en respect te behandelen. Ik ga me niet direct met het probleem bemoeien.'

In je boek en in de recente discussie achter de schermen op Wikipedia ben je mild en verzoenend over Larry Sanger, die mede betrokken was bij de oprichting van Wikipedia maar nu heel kritisch is over de opzet van Wikipedia.

'Tja, in het begin heeft hij een belangrijke rol gespeeld, met name bij de opzet van de samenwerkings-Wiki, maar hij is begin 2002 weggegaan. Bij kritiek moet je altijd kijken naar de onderliggende valide punten. Onlangs verdedigde ik hem tegen ongegronde beschuldigingen van doxing (namen onthullen van Wikipedia-redacteuren). Mensen moeten wel bij de feiten blijven.'

Wat vind je van de kwaliteit van de foto's op Wikipedia?

'Kritiek op de kwaliteit van foto's is soms terecht. Een beroemd voorbeeld is de foto van tv- en filmproducer Jemima Goldsmith op blote voeten, inmiddels vervangen door een betere foto. Gelukkig is er tegenwoordig WikiPortraits, maar hier zouden lokale Wiki-chapters een rol kunnen spelen als intermediair bij het verkrijgen van

'Voorlopig blijf ik optimistisch en zullen de wettelijke checks and balances in de VS hopelijk gaan zorgen voor evenwicht'

'Al is op dit moment totaal ongeschikt om artikelen te schrijven: hallucinaties zijn het laatste wat Wikipedia nodig heeft'

perskaarten. Zelf heb ik ooit aan het World Economic Forum gesuggereerd om hun foto's onder een Creative Commons-licentie te brengen – zoiets helpt ook.'

Zie je AI als een grote bedreiging voor Wikipedia?

'Kunstmatige intelligentie snoept zeker bezoekers weg van Wikipedia die alleen snel op zoek zijn naar feitjes ("wie is de coach van het Engelse voetbalelftal?"). En Google wil mensen informatie geven zonder dat ze verder hoeven te klikken. Maar AI is op dit moment totaal ongeschikt om artikelen te schrijven: hallucinaties zijn het laatste wat Wikipedia nodig heeft. Op de Engelstalige Wikipedia heeft de Wiki-gemeenschap besloten dat je AI alleen voor kleine suggesties mag gebruiken. Sowieso moet de gemeenschap zelf bepalen welke kant Wikipedia met deze ontwikkeling op wil. Op zich zijn er natuurlijk wel kleine toepassingen mogelijk. We zouden AI bijvoorbeeld kunnen gebruiken om voor visueel gehandicapten foto's met geen of weinig metadata te zoeken en te verklaren ("animal crackers"). En ik kan ook nog wel wat andere toepassingen verzinnen, bijvoorbeeld het signaleren van artikelen die al jaren niet meer zijn bewerkt.'

Waar staat Wikipedia over 10 jaar?

'Ik verwacht niet dat dat heel verschillend zal zijn van de situatie nu. Ik denk dat de Wiki-gemeenschap meer AI zal gaan gebruiken voor specifieke doeleinden, als die techniek verbetert. Voor korte informatie kun je dan vast wel elders terecht, maar voor wat meer uitgebreide informatie is Wikipedia geschikt. En we moeten niet de zendamateurs van het begin van de twintigste eeuw worden, dus het is belangrijk om jongere mensen aan Wikipedia te binden. Kort geleden kwamen jongeren met artikelen over nieuwe muziekgroepen die door ouderen werden voorzien van bronnen en citaties. Dat was een leuk voorbeeld van goede samenwerking.'

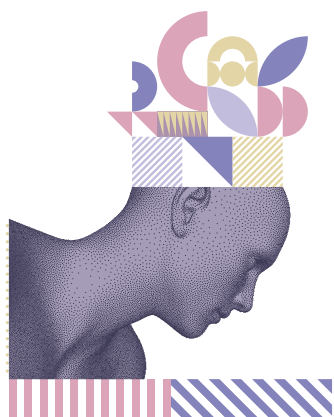
Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessionals.nl.

◀ Jimmy Wales met Nederlands T-shirt (met stroopwafelmotief), Wikimania Paris, 2026

Deel 26 artikelenserie over kunstmatige intelligentie

Hoe AI het informatie- en om **informatie-**

We weten al lang dat organisaties vaak slordig omgaan met informatie. Het vorige artikel in deze serie over de impact van AI op het informatiedomein belicht hoe AI dit probleem uitvergroot door toenemende fragmentatie, kwaliteitsrisico's, verantwoordingsgaten en achterblijvende governance, maar ook kan dienen als kans en bindmiddel. Sterker nog: dat AI juist pleit voor een samenhangende aanpak. Dit deel 26 gaat een stap verder en introduceert een nieuw begrip – informatie-intelligentie – en een aanpak om orde te brengen in het AI-spanningsveld en een eigen plan te trekken voor je afdeling.

Simon Been

Trainer en klankbord
voor AI in het
informatiedomein
en directeur van het
Papieren Tijger Netwerk

Voor dat we het kunnen hebben over het herschreven informatie-DNA en over informatie-intelligentie en hoe jouw afdeling daarin een hoofdrol kan spelen, moet een obstakel worden opgeruimd: onjuiste beeldvorming. AI raakt de rol van de informatieprofessie op drie niveaus en op elk daarvan is sprake van belangrijke misverstanden. Daardoor worden nut, impact en risico's miskend.

Persoonlijk niveau: 'Mijn ervaring is ieders ervaring'

Eerst wat context: als je de ontwikkelingen rond generatieve AI dagelijks volgt, sta je perplex van de snelheid en omvang ervan. En dan heb ik het niet alleen over spraakmakende versies van grote modellen als ChatGPT en Claude die weer nieuwe wetenschappelijke (en soms bedenkelijke andere) doorbraken veroorzaken, maar ook de letterlijk honderden tussentijdse 'kleine' aanpassingen. De manier waarop een vraag wordt verwerkt is daardoor fundamenteel veranderd (afbeelding 1).

Aan veel informatieprofessionals gaat deze evolutie voorbij en dat leidt tot een verkeerd beeld van nut en impact van generatieve AI. Ze hebben er wat mee geëxperimenteerd en zijn teleurgesteld. Misschien was dat een jaar geleden, misschien recent maar met een gratis versie. Maar ook als er wel sprake is van recente, goede ervaringen met een betaald model, ontstaat er vaak een verkeerd beeld: niet iedereen heeft de tijd of gelegenheid om hands-on allerlei mogelijke toepassingen van AI uit te proberen en zo een goed overzicht te krijgen. Dat leidt er al snel toe dat alleen bepaalde gebruiksmogelijkheden voor de *eigen* functie worden gezien. Ook dat resulteert gemakkelijk in het idee dat AI ook voor *andere* functies maar beperkte waarde heeft.

Maar de impact van AI op kenniswerkers zoals adviseurs, beleidsmedewerkers, juristen, onderzoekers, projectleiders en managers kan juist aanzienlijk zijn: een krachtige denken werkomgeving bijvoorbeeld voor wie veel informatie moet verzamelen en combineren én daar professioneel oordeel over moet vormen.

1 ZO BEANTWOORDT AI NU ÉÉN VRAAG: de interne logica is fundamenteel veranderd

Van eenvoudig antwoord naar gepland, iteratief en gecontroleerd proces

STAP IN ÉÉN ANTWOORD	BEGIN 2025 (vroeger)	ZOMER 2026 (nu)
1 VRAAG INTERPRETEREN	Vraag interpreteren	Vraag interpreteren en intentie bepalen
2 PLANNEN	Geen of beperkte planning	Aanpak bepalen en zo nodig bijstellen
3 BRONNEN SELECTEREN	Algemene, ongericht bronkeuze	Slimme bronselectie met prioriteit: relevant, actueel, betrouwbaar, gezaghebbend
4 INFORMATIE OPHALEN	Eén zoekactie of geen zoekactie	Iteratief zoeken, lezen en filteren in meerdere bronnen
5 REDENEREN & COMBINEREN	Antwoord genereren op basis van wat bekend is	Stap voor stap redeneren en informatie verbinden tot conclusies
6 CONTROLLEREN	Geen of minimale controle	Resultaten toetsen op bronnen, logica en consistentie
7 TOOLS INZETTEN	Gebruiker kiest tools zelf	AI kiest en gebruikt zo nodig tools, apps, bestanden en code
8 SAMENVATTEN	Antwoord samenstellen	Inzichten structureren en compact samenvatten met onderbouwing
9 OPLEVEREN	Tekst als eindproduct	Compleet antwoord + bronnen + eventueel tabellen, code of acties

-DNA herschrijft -intelligentie vraagt

Afdelingsniveau:

'AI is voor grote klussen'

Enkele jaren geleden al waren informatieprofessionals voortvarend bezig met AI voor specifieke businesscases. Ik prees al eerder het project Alle Amsterdamse Akten van Stadsarchief Amsterdam waarin massieve hoeveelheden handgeschreven historische documenten automatisch worden gelezen en bovendien omgezet in gestructureerde data, resulterend in een netwerk van onderling verbonden historische gegevens. Zo zijn er anno nu meer en meer businesscases mogelijk die de moeite waard zijn.

Ik zie afdelingen die hier – terecht – stevig in investeren, maar de denkfout maken dat ze op deze manier AI-experts worden. De invloed van AI reikt namelijk veel verder dan grote klussen. Sterker nog: het risico is groot dat degene die oordeelt over een dergelijk project of zich erin specialiseert maar niet in de breedte nut en nukken van AI heeft leren kennen, basale inschattingfouten maakt.

Ook veroorzaakt het inzoomen op eigen grote projecten dat er weinig besef is van wat *andere* afdelingen doen aan AI-projecten: in beleidswerk, advies, communicatie, juridische processen, klantcontact of onderzoek. Ook daarbinnen worden bronnen geselecteerd, teksten gegenereerd, kennis hergebruikt en beslissingen voorbereid. Juist daarin verandert AI dagelijks het informatiegedrag en de informatiehuishouding.

Organisatieniveau

Uiteraard kennen we AI vooral van

2 AI IN ORGANISATIES: van strategie tot dagelijks gebruik

En de toegevoegde waarde van informatieprofessionals

de organisatiebrede modellen, zoals ChatGPT en Copilot. Informatieprofessionals weten maar al te goed dat een dergelijke grootschalige technologische vernieuwing vaak leidt tot stevige verstoringen en noodreparaties – denk aan Google, SharePoint, Teams – maar bij AI is het beeld diffuus. Overkoepelende effecten op het omgaan met informatie worden maar beperkt onderkend en het reageren erop wordt vooruitgeschoven. Tenslotte – en dat zagen we in artikel 24 al – ‘ligt de bal elders’: bij ICT, HR, innovatieteam, het bestuur of externe leveranciers. Eerst maar eens kijken wat de organisatie beslist.

Ook een stevige misvatting. We zagen al hoe kernfuncties binnen de informatieprocessen van organisaties AI omarmen, van onderzoek en advies tot communicatie. En we weten wat AI voor voetangels en klemmen met zich meebrengt, van hallucinaties tot ‘vergeten’ bronnen en een verdwijnend verantwoordingspoot. De paragraaf hieronder focust daarop. Kortom: AI is niet sec een nieuwe

‘Niet iedere informatie-professional heeft de tijd of gelegenheid om toepassingen van AI uit te proberen en zo een goed overzicht te krijgen’

tool en zelfs niet vooral een gedragskwestie, maar primair een organisatiebreed informatievraagstuk. Uiteindelijk moet duidelijk worden wie verantwoordelijk is voor de informatie waarop AI draait, wie kwaliteitseisen stelt en wie risico's accepteert. Als informatieprofessionals wachten tot zaken formeel bij hen worden belegd, is de nieuwe informatieroute al ontstaan zonder hun expertise. En ook hier geldt wat we op de vorige twee niveaus al zagen: zonder brede eigen ervaring met AI blijft elk oordeel oppervlakkig.

Wat alle drie de niveaus betreft (afbeelding 2): op elk niveau ligt niet alleen een blinde vlek, maar ook een rol. Daarover verderop meer.

Het veranderende informatie-DNA

De genoemde miskenningen op de drie niveaus hebben één ding gemeen: AI wordt gezien door een verrekijker. De kijker is gericht op eigen ervaringen en businesscases of ‘hoe anderen de tool AI uitrollen’, maar de brede informatiekundige context en de samenhang worden niet helder waargenomen. Ook is het idee dominant dat er genoeg tijd is.

Maar hoe laag AI ook op de afdelingsagenda staat: het noodzaakt tot nieuwe spelregels voor informatiekwaliteit, organisatiegeheugen en verantwoording. Want het herschrijft het informatie-DNA: de basisregels waarmee een organisatie bepaalt welke informatie zij vertrouwt, hoe zij die gebruikt, wat zij bewaart en hoe zij zich daarover verantwoordt. Waarom? Het begint aan de basis: de

kern van kenniswerk verandert. Van research tot analyse en van brainstormen tot sparren en formuleren. De basis is informatie in de AI en het resultaat verschijnt in nieuwe content die ook weer in het kennismeer stroomt. Vertrouwde stappen worden overgeslagen omdat het een alles-in-een-tool én collega is. Hierdoor eroderen vanzelfsprekendheden. Status en herkomst worden diffuus, dossiers krijgen blinde vlekken.

Onduidelijk eigenaarschap

AI verandert niet alleen het genereren van informatie – nog zo'n hardnekkig misverstand – maar ook de selectie, status, herkomst, versie, bewaring, controle en doorwerking ervan. Het schuift tussen de gebruiker en de

tie, en dat vraagt om een eigen soort intelligentie.

Tijd voor informatie-intelligentie

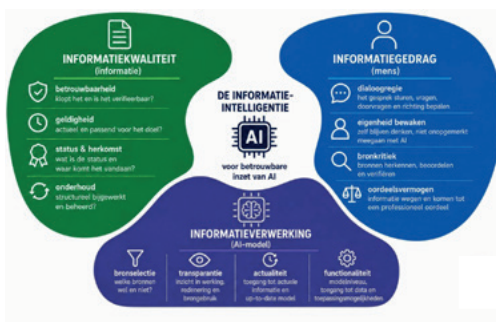
Informatie-intelligentie is het vermogen van een organisatie om informatie zó te organiseren, te beoordelen, te verwerken en te gebruiken dat betrouwbare oordelen en verantwoord handelen mogelijk worden, óók wanneer AI een groot deel van de informatieverwerking uitvoert. Dat vermogen ontstaat niet uit één onderdeel. Het is het resultaat van drie samenhangende dimensies (afbeelding 3).

Informatiekwaliteit – de kwaliteit van de informatie zelf. Denk aan betrouwbaarheid, geldigheid, status en herkomst, onderhoud, context en actualiteit. AI kan nooit betere

'Als informatie-professionals wachten tot zaken formeel bij hen worden belegd, is de nieuwe informatie-route al ontstaan zonder hun expertise'

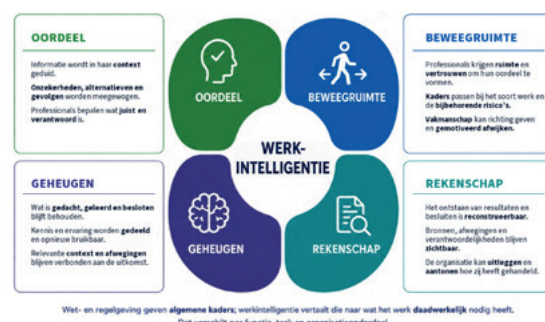
3 AI IS EEN INFORMATIEVRAAGSTUK

De kwaliteit van AI-gebruik hangt af van de informatie-intelligentie van de organisatie

4 WERKINTELLIGENTIE

De toetssteen voor informatie-intelligentie

Wet- en regelgeving geven algemene kaders; werkintelligentie vertaalt die naar wat het werk daadwerkelijk nodig heeft. Dit verschilt per functie, taak en organisatieonderdeel.

bestaande informatiehuishouding en krijgt daardoor invloed op welke informatie wordt gevonden, welke versie wordt gebruikt, hoe bronnen worden gecombineerd, wat daarvan zichtbaar blijft en hoe de uitkomst vervolgens verder de organisatie instroomt.

Onoordeelkundig gebruik van AI maar ook ondoordachte uitrol ervan opent zo diverse valkuilen, van ontoereikende informatiekwaliteit tot problematische verantwoording en een (nog meer) vervuild organisatiegeheugen. Ook het ultieme laatste redmiddel, de 'human in the loop', biedt geen soelaas als zaken als bronkeuze, status, tussenstappen en doorwerking niet zichtbaar en toetsbaar zijn en eigenaarschap onduidelijk is. Dus ja: het draait bij AI om informa-

antwoorden geven dan de kwaliteit van de informatie waarop het zich baseert.

Informatiegedrag – de manier waarop mensen met informatie omgaan. Hoe zij vragen stellen, bronnen beoordelen, regie houden over de dialoog met AI, eigen oordeelsvermogen behouden en professionele verantwoordelijkheid nemen. AI verandert de rol van de mens niet; het stelt juist hogere eisen aan informatiegedrag.

Informatieverwerking – de wijze waarop AI-systemen informatie selecteren, combineren, interpreteren en presenteren. Daarbij horen vragen over bronselectie, transparantie, actualiteit, functionaliteit en de beperkingen van het gebruikte model. Niet alleen de informatie telt, maar ook hoe het systeem daarmee omgaat.

'Al noodzaakt tot nieuwe spelregels voor informatie-kwaliteit, organisatie-geheugen en verantwoording'

Eigenschap van organisatie als geheel

Informatie-intelligentie ontstaat pas wanneer deze drie onderdelen elkaar versterken. Daarom is informatie-intelligentie geen eigenschap van AI en ook niet van individuele medewerkers, maar van de organisatie als geheel. Eentje die vraagt om deskundigheid, gedrag en systemen en uiteindelijk ook om mandaat: iemand moet bevoegd en aanspreekbaar zijn om kwaliteitseisen te stellen, brongebruik te begrenzen en onderhoud van informatie af te dwingen.

Maar met alleen informatie-intelligentie ben je er niet. Er is een toetssteen nodig: een normenkader. Want er zijn allerlei soorten organisaties, en ook één organisatie is intern niet homogeen. Verschillende afdelingen, functies en zelfs afzonderlijke activiteiten binnen een functie vergen verschillende inkleuringen van die intelligentie. Dat normenkader is werkintelligentie.

Werkintelligentie

Artikel 25 introduceerde dit begrip kort. Werkintelligentie is het vermogen van een organisatie om algemene kaders zoals wetgeving en informatie-intelligentie te vertalen naar wat het werk daadwerkelijk nodig heeft. Waar informatie-intelligentie gaat over de kwaliteit van het informatiekundige fundament, gaat werkintelligentie over de feitelijke toepasbaarheid en toegevoegde waarde. De bestaansreden van elke organisatie, afdeling, functie en zelfs handeling is dat die goed werk oplevert. En goed werk vereist een bepaalde intelligentie.

Werkintelligentie bepaalt of professionals in staat zijn om in hun eigen werksituatie goede afwegingen te maken, verantwoord af te wijken van standaarden wanneer dat nodig is en hun keuzes achteraf te reconstrueren en uit te leggen. Werkintelligentie bestaat dan ook uit vier samenhangende vermogens (afbeelding 4).

Oordeel. Wat is juist en verantwoord? Dit is wat een professional zelf moet kunnen bepalen. Informatie wordt in context geplaatst. Onze-

kerheden, alternatieven en gevolgen worden meegewogen.

Beweegruimte. Professionals krijgen ruimte en vertrouwen om hun oordeel te gebruiken. Kaders sluiten aan bij het soort werk en de risico's. Vakmanschap kan gemotiveerd afwijken wanneer de situatie daarom vraagt.

Geheugen. Wat is gedacht, geleerd en besloten blijft behouden. Kennis en ervaring worden gedeeld en opnieuw bruikbaar gemaakt. Relevante context en afwegingen zijn verbonden aan de uitkomst.

Rekenschap. Besluiten en resultaten zijn reconstrueerbaar. Bronnen, afwegingen en verantwoordelijkheden *blijven* zichtbaar. De organisatie kan uitleggen en aantonen hoe zij heeft gehandeld.

Onlosmakelijk met elkaar verbonden

Werkintelligentie is daarmee meer dan een verzameling competenties van individuele medewerkers, het is een eigenschap van het werk en de inrichting van de organisatie. De aanwezige mate van die eigenschap bepaalt of professionals daadwerkelijk kunnen handelen zoals hun vak vraagt. Daarmee zijn informatie-intelligentie en werkintelligentie onlosmakelijk met elkaar verbonden. De kwaliteit van informatie, het informatiegedrag van mensen en de wijze waarop AI informatie verwerkt bepalen samen de informatie-intelligentie van de organisatie. Die informatie-intelligentie moet vervolgens werkintelligentie mogelijk maken: professionals kunnen beter oordelen, krijgen passende beweegruimte, bouwen gezamenlijk geheugen op en kunnen rekenschap afleggen over hun handelen.

En zo verschuift de discussie over AI. De centrale vraag is niet langer welke AI-tool het beste is, maar of de organisatie voldoende informatie-intelligentie bezit om AI verantwoord in te zetten én of die informatie-intelligentie daadwerkelijk zichtbaar wordt in het werk.

AI-spanning in de organisatie

Omgekeerd heeft AI ook *invloed* op de informatie-intelligentie en de

werkintelligentie. Deels door de technologie zelf en deels door de wijze van inzet ervan.

AI vergroot het potentieel van professionals, afdelingen en organisaties op alle vier de genoemde werkintelligentievermogens en de drie informatie-intelligentiedimensies, maar evenzeer vergroot het de risico's en verandert het het speelveld en de spelregels. De aard en mate zijn sterk afhankelijk van hoe de organisatie ermee omgaat. De matrix in afbeelding 5 kruist die vier vermogens en drie intelligenties en stelt wat bijbehorende vragen. Hieronder licht ik per vermogen de scherpste spanning eruit.

- > Bij **oordeel** zit de spanning vooral in de overtuigingskracht. AI formuleert vloeiend en zelfverzekerd, ook wanneer de onderliggende informatie onzeker of verouderd is. De verleiding is groot om met het antwoord mee te gaan in plaats van het te toetsen. Goed oordeel vraagt dan dat de professional ziet welke bronnen zijn gebruikt en hoe het antwoord tot stand kwam, anders beoordeelt hij vooral de vorm. Dit vergt goed inzicht in de finesses van werken met informatie.
- > Bij **beweegruimte** knelt het zodra één generieke regel of tool voor al het werk moet gelden. Een brainstorm vraagt iets anders dan een besluit of een extern advies. Leg je overal dezelfde compliancereflex overheen, dan beperk je precies het vakmanschap dat je wilt beschermen.
- > Bij **geheugen** zorgt AI dat kennis tegelijk toegankelijker en vluchtiger wordt. Wat iemand met AI uitdenkt, blijft vaak steken in een individuele chat. Vloeit dat niet terug naar kennisbank, dossier of werkproces, dan leert de organisatie niet mee en versnipperd het geheugen verder. En dat geldt ook voor het individu: kan zij haar eigen dialogen en inzichten nog terugvinden?
- > Bij **rekenschap** verdwijnen brongebruik, context en afwegingen makkelijk uit beeld, en juist dat maakt

'Ook het ultieme laatste redmiddel, de human in the loop, biedt geen soelaas als zaken als bronkeuze en status niet zichtbaar en toetsbaar zijn'

reconstructie achteraf zwak. AI kan verantwoording rijker maken, met traceerbare bronnen en prompts, maar tegelijk complexer. Methoden als labelling, watermerken, technische markering (zie artikel 50 van de AI-wet) introduceren nieuwe spanningen.

Pas als de informatie klopt, de professional blijft oordelen, kennis terugvloeit naar het organisatiegeheugen en afwegingen bewaard blijven, draagt AI echt positief bij.

Beheersing en gemak

Als je een stap terug doet, ontdek je een onderliggend spanningsveld dat van alle tijden is, maar vooral in onze maatschappij en generaties

5 AI-SPANNING IN DE ORGANISATIE

Werkintelligentie versus informatie-intelligentie, met AI als spanningsversterker

WERK- INTELLIGENTIE	INFORMATIEKwaliteit (informatie)	INFORMATIEGEDRAG (mensen)	INFORMATIEVERWERKING (AI-maat)	AI-SPANNING
1 OORDEEL oordelen, afwegen, kiezen	Betrouwbaar, geldig, verifieerbaar Duidelijke status en herkomst: nodig voor juist en verantwoord oordeel.	Duiden, doorvragen, terwikkelen Eigenheid bewaken bij overtuigende AI-uitput.	Zicht op bronselectie, redenering en gebruik Anders verschuift oordeel naar het model.	AI versnelt en overtuigt Blijft de professional afwegen en kiezen?
2 BEWEEGRUIMTE ruimte en vertrouwen	Pasend bij doel, taak en risico Niet als werk vraagt dezelfde zekerheid, actualiteit of verificatie.	Ruimte en vertrouwen voor eigen afwegingen Vragen stellen en gemiddeld afwegen.	Functionaliteit, toegang en modelniveau passend Beeldvorm, teksthulp en besluitvorming vragen andere inrichting.	AI ondersteunt en begrenst Versterkt het vakmanschap of beperkt het de autonomie?
3 GEHEUGEN kennen, herinneren	Onderhoud, metadata, status, versie, context Nodig om wat is gemaakt, geleerd en besloten herbruikbaar te houden.	Inzichten uit AI-gebruik delen Het laten verdiepen in individuele chats.	Kennis verbinden, actualiseren en toegankelijk maken In kennisbank, dossier of werkproces.	AI maakt kennis toegankelijk en versimpelt Vindt kennis terug naar het organisatiegeheugen?
4 REKENSCHAP uitleggen en aantonen	Zichtbare bronnen, afwegingen, herkomst Nodig om verantwoording af te leggen: basis voor reconstructie.	Weten wanneer vastlegging nodig is Ook verificatie en bronvermelding.	Traceerbaarheid van bronnen en context Ook promptinvoer en meningsbeoordeling.	AI maakt verantwoording rijker en complexer Blijft uitlegger hoe iets tot stand kwam?

De eerste drie kolommen zijn informatie-intelligentie; de laatste kolom toont de AI-spanning per vermogen van werkintelligentie.

'Bij AI draait het om informatie, en dat vraagt om een eigen soort intelligentie: informatie-intelligentie'

steeds sterker speelt: overheden en wet- en werkgevers streven naar **beheersing**. Het doel is doorgaans kwaliteit, veiligheid, voorspelbaarheid, verantwoording. Niet voor niets wordt de actuele opvatting over de maatschappij ook wel *maatschappij* genoemd: we denken soms dat alles maakbaar is. Dat leidt tot allerlei protocollen, normen, controles en verantwoordingsmechanismen. Goed bedoeld, maar ook een steeds groter wordend conflictpunt. Diezelfde burgers, medewerkers en klanten zoeken in deze steeds veel-eisender en hectischer maatschappij naar rust, spel en ... **gemak**. Luiheid en verwenning kunnen een rol spelen, maar hoofden zitten al zo vol met information overload en alle complicaties van werk en huis-

houden. Mensen willen zo min mogelijk inspanning voor hetzelfde of een beter resultaat. Niet voor niets draait een groot deel van de commercie op het ontwikkelen en verkopen van tools die fricties wegnemen, van wasmachines en Google tot smartphones. Allemaal ‘normaal’, maatschappelijk (grotendeels) geaccepteerd. We leven duidelijk ook in een *gemaksschappij*.

En dan verschijnt AI op het toneel. Voor het eerst wordt kenniswerk eenvoudiger, sneller, soms zelfs beter en vooral ook toegankelijker. Wat eerst diverse specialistische platforms (zoals voor zoeken, analyseren, programmeren) en fysieke activiteiten (zoals overleggen, overnemen, vergelijken, schrijven) vergde, kan nu

meer bronnen en context, kunnen analyseren en redeneren, werken met documenten, beeld en geluid, worden gekoppeld aan bedrijfssystemen en kunnen steeds zelfstandiger handelingen uitvoeren. Juist die groeiende functionaliteit maakt AI zo aantrekkelijk voor het werk. Maar ze maakt beheersing tegelijkertijd ingewikkelder. Hoe meer een AI mag, weet en doet, hoe lastiger het wordt om grip te houden op kwaliteit, privacy, transparantie, informatiegebruik en risico's. Omgekeerd kan beheersing juist functionaliteit beperken: door bronnen, toegang, mogelijkheden of autonomie in te perken.

Zo ontstaat een AI-trilemma tussen gemak, functionaliteit en beheersing (afbeelding 6). We willen het alle

‘AI verandert de rol van de mens niet; het stelt juist hogere eisen aan informatiegedrag’

is de rol die jouw afdeling hierin zou kunnen en misschien wel moeten spelen? In voorgaande artikelen is al diep ingegaan op mogelijke rollen, dus inspiratie zat, maar eigenlijk zijn rollen altijd situatiegebonden. De vraag is niet welke rollen het bekendste of aantrekkelijkste zijn, maar welke passen. En dat kun je alleen zelf uitzoeken. Maar hoe? Tijd voor een quickscan in drie stappen (afbeelding 7). Er rolt geen blauwdruk uit, wel een aantal duidelijke richtingen waarmee je verder kunt.

— Stap 1. —

Peil wat er werkelijk gebeurt

Breng in kaart welke AI's er in je organisatie spelen en hoe die werken. Meestal zijn er drie soorten, en het is belangrijk die uit elkaar te houden:

- > Massale dataverwerking, waarbij AI grote hoeveelheden documenten of data leest, structureert of ontsluit. Denk aan een systeem dat handgeschreven archiefstukken automatisch omzet in doorzoekbare gegevens.
- > Afdelingsspecifieke toepassingen, waarbij AI in een proces of systeem is ingebouwd. Denk aan Copilot op SharePoint, een chatbot op de eigen kennisbank of een RAG-toepassing.
- > Generiek gebruik van generatieve AI, waarbij medewerkers ChatGPT, Copilot, Claude of Gemini dagelijks inzetten om te zoeken, samen te vatten, te schrijven of te sparren.

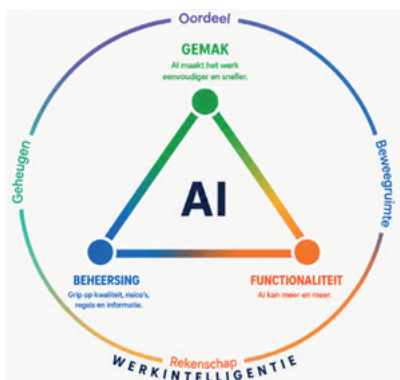
Voor deze peiling zou ik er één kiezen, de soort die in jouw organisatie het meest speelt, en ga daar de diepte in.

Hanteer de drie onderdelen van informatie-intelligentie. Enkele handvatten:

Informatieverwerking: hoe werkt het systeem eigenlijk? Essentieel als start.

- > Wat kan en wat mag het systeem wel en niet?
- > Is het systeem (mede) gebaseerd op interne data en documenten?

6 AI-TRILEMMA

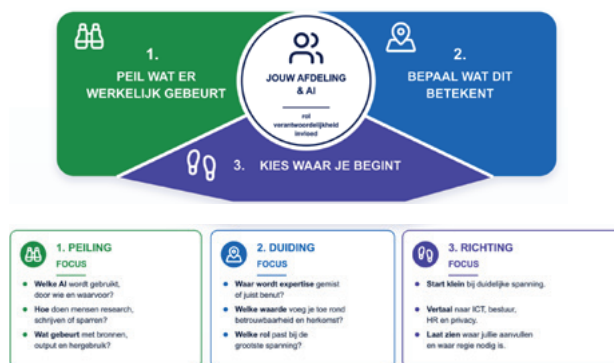

geïntegreerd in één app met de allereenvoudigste interface: vraag en antwoord. Ultiem **werkgemak**. Reactie van de wetgever en in het kielzog vaak de werkgever: **beheersing**. Zoals een individu thuis een balans moet vinden tussen werk en ontspanning, moeten een organisatie en haar medewerkers een optimaal punt vinden tussen werkgemak en beheersing. De spanning die hier ontstaat is dus niet uniek voor AI, maar wel extra schurend. Want beheersing gaat ten koste van het zo begeerde werkgemak. En omgekeerd.

AI-trilemma

Maar AI voegt nog een derde factor toe: **functionaliteit**. Want het gaat niet alleen om gemak. AI kan ook steeds méér. Modellen krijgen toegang tot

7 JOUW AFDELING IN HET AI-TIJDPERK QUICKSCAN

drie, maar het maximaliseren van de ene factor kan consequenties hebben voor de andere. Het optimale punt verschilt bovendien per taak, functie en risico. Daarmee groeit de rol van de factor **verantwoordelijkheid**. Iemand blijft aanspreekbaar op wat er gebeurt. De gebruiker, professional, leidinggevende of organisatie kan zich niet eenvoudig verschuilen achter het feit dat ‘de AI het zei’. En zo komt werkin intelligentie weer in beeld: het vermogen om binnen die spanning professioneel te blijven handelen, met voldoende oordeel, bewegingsruimte, geheugen en rekenschap.

Hoe spelen we hierop in?

De cirkel is rond: als AI een informatievraagstuk is, wie heeft dan welke verantwoordelijkheid? Preciezer: wat

‘De centrale vraag is nu of de organisatie voldoende informatie-intelligentie bezit om AI verantwoord in te zetten’

- > Worden bronnen afgeschermd, zowel interne als externe, via welke criteria?
- > Weet een gebruiker welke bronselectie plaatsvindt tijdens een dialoog?
- > Wat gebeurt er met de uitkomst? Wordt die opgeslagen, hergebruikt of teruggevoerd in de kennisbank?

Informatiegedrag: hoe gaan mensen er werkelijk mee om? Ga in gesprek:

- > Hoe doen ze research met AI, en hoe snel nemen ze genoeg met een antwoord?
- > Zetten ze het breed in of vooral voor een paar specifieke werksoorten?
- > Gebruiken ze het om te sparren of vooral als vraagbaak?
- > Nemen ze formuleringen van AI over in hun eigen documenten?
- > Hoe breed en intensief zijn ze erin getraind? En welke AI gebruiken ze eigenlijk?

Informatiekwaliteit: op welke informatie draait de AI?

- > Hebben documenten een duidelijke status, of staan concept en vastgesteld door elkaar?
- > Is de informatie actueel, en zie je dat aan de bron?
- > Hoe weet je waar iets vandaan komt en of het (nog) geldt?

Het is een peiling, geen brede nulmeting, dus pluk vooral laaghangend fruit. Ga in gesprek met een paar uiteenlopende functies die er echt toe doen en werk die uit. Laat die collega's zelf vertellen met welke AI ze werken en waar die tegen grenzen aanloopt. Dan gaat het ook voor je leven. En: onderzoek ook even wat het AI-beleid van de organisatie is. Leg daarna je bevindingen naast de matrix (afbeelding 5) en kijk waar de spanning het grootst is.

— Stap 2. —

Bepaal wat het voor jullie betekent
Nu pas komt je eigen positie in beeld. Denk aan dit soort vragen:

- > Waar wordt jullie expertise gemist? Sterker nog: waar wordt

zij wél ingezet? En als ze niet is ingezet, wordt dat gat dan op een andere manier gedicht?

- > Wat zou je toegevoegde waarde zijn? Kijk naar het formele mandaat maar ook verder. Dat mandaat kan een hefboom zijn om aan tafel te komen, maar ook een rem als het krap geïnterpreteerd wordt.
- > Welke rolontwikkeling past hierbij? Laat je inspireren door de rollen uit artikel 20. Wist je peiling bijvoorbeeld op versnippering van kennis, dan ligt een rol als hoeder van de informatiestromen voor de hand. Zie je dat besluiten achteraf niet meer te reconstrueren zijn, dan gaat het richting bewaker van verantwoording. En vergis je niet: waarschijnlijk kom je uit op meerdere rollen.
- > Is er überhaupt duidelijkheid over wie in jullie organisatie informatiehouder is, wie kwaliteitseisen stelt en wie mandaat heeft om voorwaarden aan AI-gebruik te verbinden?

— Stap 3. —

Kies waar je begint

Uit de peiling komt een handvol richtingen. Gebruik die voor nader (zelf)onderzoek. Deels kun je zelf stappen bepalen om eerste keuzes te concretiseren, maar je zult ook anderen mee moeten krijgen. ICT ziet een technisch project, het bestuur ziet een strategisch thema, andere informatieafdelingen hebben elk hun eigen pet. Vertaal je bevindingen naar hun taal en laat zien dat je aanvult in plaats van afremt. Dat je de partij bent die voorkomt dat een dure AI-investering op drijfzand wordt gebouwd.

En wees eerlijk over de grens van je eigen bereik. De scherpste spanningen lopen dwars door de organisatie, langs ICT, HR, privacy en bestuur. Daar helpt geen enkele afdeling in haar eentje. Zoals ik in artikel 25 beschreef, vraagt dat om regie die niemand vanzelf op zich neemt. Jouw richtingen maken zichtbaar wat je zelf kunt doen, maar ook waar je

‘De gebruiker, professional, leidinggevende of organisatie kan zich niet eenvoudig verschuilen achter het feit dat “de AI het zei”’

anderen nodig hebt. Want wie heeft het mandaat om eisen te stellen aan die zo essentiële informatie? Wie is houder, wie bepaalt kwaliteit, wie accepteert risico's, wie borgt lifecycle, metadata en verantwoording? Dat informatiemandaat wordt onmisbaar en iemand moet het op de agenda zetten.

Geen een-tweetje

Dit is werk dat je er niet even bij doet. Je moet AI zelf onder de knie krijgen, je eigen situatie eerlijk peilen en de taal vinden om anderen mee te krijgen. Maar op wie anders dan jij kan jouw organisatie bouwen als het gaat om informatiekundige zaken als betrouwbaarheid, herkomst, context en verantwoording?

Behoeft aan verdieping?

In het kader van het 30-jarig bestaan van Informatieprofessional (IP) organiseren het Papieren Tijger Netwerk en IP samen de middagssessie 'AI herschrijft het informatie-DNA - de informatieprofessie aan zet'. Op **29 september** bij Stadsarchief Rotterdam. Tijd voor nieuwe spelregels voor informatiekwaliteit, organisatiegeheugen en verantwoording! Check vooral ook het mooie rijtje sprekers van onder meer Belastingdienst, Rijk, TNO/GPT-NL en AkzoNobel (meer op papierentijger.net/heterdaadsessies).

— Korting — voor abonnees

Ben je geen lid van het netwerk maar wel abonnee van IP, vermeld dan bij aanmelding de code **IP30** voor 10 procent korting!

‘Op wie anders dan jij kan jouw organisatie bouwen als het gaat om informatiekundige zaken?’

Je vindt dit artikel, en de vorige 25 afleveringen in de serie, inclusief linkjes en de zeven afbeeldingen in het archief op informatieprofessional.nl (trefwoord ‘AI informatiedomein’).

De wenselijke toekomst van institutional repositories

Van **DARE** naar **DURF**

Met DARE kreeg in 2003 het ontwikkelen van open access institutional repositories in Nederland een belangrijke impuls. Anno 2026 zijn het nog altijd losse onderdelen en bepalen commerciële uitgevers het ritme. Er gloort echter licht aan de horizon met het nieuwe project DURF, zo vertelde Hubert Krekels, adviseur Open Science bij Wageningen University & Research (WUR), tijdens zijn presentatie bij de laatste VOGIN-IP-lezing.

Maarten Hafkamp

Freelance journalist, schrijver
en scenarioschrijver

‘Uit studie blijkt dat IR’s en aggregators geen grote rol spelen bij onderzoek door wetenschappers en studenten’

Hubert Krekels is vanaf het begin betrokken bij de ontwikkeling van institutional repositories (IR's) in Nederland. Vanuit WUR zag hij de geboorte van het project DARE (Dutch Academic Repositories) in 2003. In samenwerking met de organisatie SURF werd voor dat project gewerkt aan gezamenlijke ontwikkeling van IR's aan alle Nederlandse universiteiten. 'Grote animator was de toen al gepensioneerde Leo Waaijers, die een fanatiek voorstander was van open science', vertelt Krekels. Er is in 2024 zelfs een Leo Waaijers Award in het leven geroepen die openscience-initiatieven belooft. 'Zo kwam in 2004 NARCIS tot stand als nationale aggregator. Een paar jaar daarna had vrijwel iedere universiteit een repository, de hogescholen volgden later. Rond die tijd was DARE gevuld met rond de tweeduizend objecten. Nog erg weinig voor huidige begrippen.' Inmiddels zijn het er ruim 2,7 miljoen. En is NARCIS drie jaar geleden opgeheven en voortgezet als Netherlands Research Portal onder OpenAIRE.

IR's en aggregators geen grote rol

Hoe staat het er nu voor? 'Het doel was om publicaties van Nederlandse onderzoeksinstituten zoveel mogelijk open access beschikbaar te maken. Maar eigenlijk spelen IR's en aggregators geen grote rol van betekenis bij onderzoek door wetenschappers en studenten', zegt Krekels. 'Een studie van OCLC Research uit 2024 bevestigt dat beeld. OCLC Research stelde in samenwerking met de UKB (samenwerkingsverband van de dertien universiteitsbibliotheken en de KB in Nederland) en SHB (kennis- en expertisenetwerk voor hogeschoolbibliotheken) het rapport Improving Open Access Discovery for Academic Library Users op rond de vraag hoe bibliotheken de kloof kunnen dichten tussen het beschikbaar zijn van open access wetenschappelijke publicaties en het daadwerkelijk kunnen vinden ervan door studenten en onderzoekers. De belangrijkste conclusies waren dat Nederlandse bibliotheken al veel inspanningen leveren om openaccesspu-

blicaties beter vindbaar te maken en dat er nog mogelijkheden zijn om de vindbaarheid verder te verbeteren.' Openaccessversies van publicaties worden met name gevonden in generieke discovery tools, en daarnaast resulteren ze in een 'showcase' op lokaal of nationaal niveau. Krekels ziet dat IR's veel potentieel hebben, maar dat er meer ambitie nodig is.

Een pdf op internet zetten

Hij schetst daarvoor de strijd tussen commerciële uitgevers en de institutional repositories. Krekels was destijds betrokken bij onderhandelingen namens de universiteitsbibliotheken. 'Tim van der Hagen, rector magnificus van de TU Delft die de onderhandelingen voorzat, stelde het team van

een uitgever – dat hij expres langer liet wachten op de gang – de prangende vraag: “Leg mij nou eens uit waarom het zoveel geld en moeite moet kosten om een pdf op internet te zetten.” Kennelijk was dit bedoeld om mensen uit de tent te lokken, maar de vraag is wel lang bij mij blijven hangen. Ik heb haar zelf ook diverse keren aan andere uitgevers gesteld, en zij geven daar nooit antwoord op.'

Vreemd, vindt Krekels. 'De pdf is natuurlijk een formaat van niks, maar het is wel het wezen waar het in deze markt om draait. Strikt genomen heeft dit wetenschappelijke publicatiesys-

“Leg mij uit waarom het zoveel geld en moeite moet kosten om een pdf op internet te zetten” is een vraag die lang bij mij is blijven hangen'

“De relatie tussen uitgevers, academische wereld en bibliotheken wordt op een heel vreemde manier vormgegeven”

teem een gesloten structuur waarin dezelfde spelers voortdurend in wisselende rollen zitten. De relatie tussen uitgevers, academische wereld en bibliotheken wordt op een heel vreemde manier vormgegeven.'

Verschillende waardeketens

Centraal in dat 'spel' staan onderzoekers die tegelijkertijd auteur, lezer, reviewer en editor zijn. 'En daar worden ze indirect voor betaald', zegt Krekels. 'Uitgevers verkopen infrastructuur en prestige. Het werkt al jaren zo en het systeem komt gewoon uit de reclamewereld: als je eyeballs hebt, is dat geld waard. De bibliotheken zitten met de

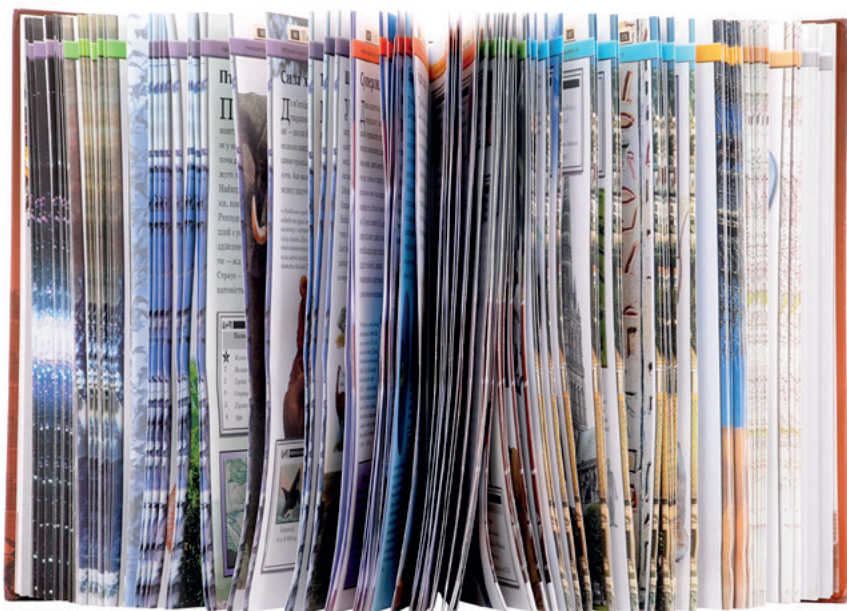
uogin

IP vakblad voor informatieprofessionals

Wie wat Krekels

Hubert Krekels is adviseur Open Science bij Wageningen University & Research (WUR). Na een studie Taal- en Literatuurwetenschap werkte hij onder andere bij Wolters Kluwer aan de ontwikkeling van digitaal uitgeven. In 2002 stapte hij over naar WUR waar hij al snel betrokken raakte bij de ontwikkelingen rond open access. Van 2013 tot 2025 was Krekels directeur van de universiteitsbibliotheek van de WUR. Daarnaast vervulde hij diverse bestuurlijke rollen, waaronder voorzitter UKB, voorzitter UKB-werkgroep licenties en chair OCLC Global Council.

Krekels gaf een lezing tijdens de laatste VOGIN-IP-lezing, op 9 april dit jaar in de Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA). Dit was de veertiende editie van het gezamenlijke evenement van Stichting VOGIN en vakblad Informatieprofessional (IP) rond het thema zoeken, vinden en vindbaar maken van informatie. De volgende aflevering van de VOGIN-IP-lezing vindt plaats op **18 maart 2027**.

gebakken peren, want die faciliteren toegang; zij moeten van hun budget iedereen tevreden houden.’ Het gaat dus eigenlijk om verschillende waardeketens, stelt hij. Je hebt de commerciële waardeketen bij de uitgever. En de publieke waardeketen als het open science betreft; het adagium is immers: ‘Onderzoek gebruikt publieke middelen, dus het publiek moet bij de content kunnen, zorg er maar voor.’ Daarnaast is er de wetenschappelijke waardeketen, want je wilt voor een wetenschappelijk publiek schrijven.’ Technologie wordt als aanjager gebruikt voor het herstel van de balans

in de waardeketens. ‘Het draait om de beheersing van processen en om optimalisatie. Maar de uitdaging zit veel meer in gedrag, cultuur en samenwerking. Institutional repositories zijn er nu per universiteit of hogeschool, en deze moeten met technologie worden opgewaardeerd naar wereldwijde zoekmachines, maar dat is erg complex. Onderzoekers publiceren nog steeds het liefst bij high prestige journals, omdat ze daarvoor in het systeem worden gewaardeerd en beloond. En samenwerking is altijd moeilijk tussen kleine instellingen. Dat is in het voordeel van de grote industrie, en ik vrees dat we daar met de ontwikkelingen rond AI ook mee te maken gaan krijgen.’

Bedreiging businessmodel

Vinden commerciële uitgevers IR's een bedreiging voor hun businessmodel? Krekels trekt de volgende conclusies: ‘Wetenschappers publiceren nog steeds bij (commerciële) uitgevers die het overgrote deel van de journals onder controle hebben. De betalende doelgroep van wetenschappelijke uitgevers bestaat uit wetenschappers en hun

‘De overgang van NARCIS naar het OpenAIRE-platform heeft nog niet een grote stap voorwaarts opgeleverd’

werkgevers. Aan algemeen publiek verdienen ze geen geld. De praktijk is dat een groot deel van de wetenschappers bereid is extra te betalen voor open access en een ander deel het houdt bij abonnementen. De enorme groei in aantallen publicaties compenseert ruimschoots de opkomst en concurrentie van nieuwe gold open access en diamond publishers. Uitgevers hebben écht geen gebrek aan content én geen gebrek aan middelen om succesvolle initiatieven over te nemen. Er is vooral een gebrek aan samenwerking. Wel is er het OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Deze internationale open standaard lijkt nog steeds het enige stabiele federatieve instrument.’

Hubert Krekels

In zichzelf gekeerd

Het systeem van institutional repositories is nog erg in zichzelf gekeerd, stelt Krekels. ‘Universiteiten en hogescholen zijn allemaal research-informatiesystemen gaan inrichten die erop gericht waren om de instellingen te informeren over wat hun researchoutput is. Daar zijn later datamanagementplannen bijgekomen. Dat betekent dat we ons focusten op een intern faciliterend proces, namelijk inzichtelijk maken wat we allemaal produceren. De institutionele constructie is tot op dit moment eigenlijk bijvangst. Dat is jammer, want daarmee draai je het hele idee van open science in feite om.’

De overgang van portal NARCIS naar het OpenAIRE-platform heeft nog

‘Wat open access IR's betreft is Nederland een heel kleine speler in een heel groot ideaal’

niet een grote stap voorwaarts opgeleverd, weet Krekels. ‘We zijn een heel kleine speler in een heel groot ideaal.’ Hij ziet dat er ook repositories verdwijnen. ‘Van de 3081 onderzochte repositories zien we een deadcount van 620. Dat kan natuurlijk niet in onze wereld, want je kunt niet een artikel schrijven en citeren uit een bron die vervolgens niet meer bestaat of niet meer te traceren is. Dus de samenhang in het systeem is een grote uitdaging, en technisch zit het nog niet lekker in elkaar.’

Wisselende datakwaliteit

Krekels dook ook in de Digital Object Identifier (DOI) die in februari 2026 3 miljard resolutions opleverde. ‘Een

‘Het is hard nodig dat systemen worden geoptimaliseerd en er een instellings-overstijgende infrastructuur wordt ingericht’

Zes IR-adviezen van Krekels

- > Schaal de discovery op (OpenAlex én OpenAIRE): ‘Je moet de discovery opschalen én keuzes maken. Dus niet alles vrijgeven, maar afspraken maken met de mensen die je content komen ophalen.’
- > Optimaliseer technologie en voorkom redundante invoer: ‘Je moet werken aan proces en infrastructuur, maar dat gaat niet op basis van vrijwilligheid. Daarvoor moet je een netwerk opzetten en regie regelen.’
- > Gedraag je als een uitgever van unieke content: ‘Neem als instelling je rol als uitgever serieus, want dat doen we eigenlijk nog veel te weinig. We geven zelf ook uit. Denk aan data, rapporten, proefschriften: je kunt dat best aan bibliotheken overlaten, maar dan zijn zij geen bibliotheken, maar uitgevers. En: uitgeven is meer dan een pdf op internet zetten.’
- > Omarm Publish, Review, Curate (PSC): ‘Met het PSC-model wijken we af van wat self-archiving oorspronkelijk was. Je hebt je onderzoek gedaan, je hebt je tekst geschreven, je levert die in en zet hem meteen online.’
- > Stel publicatiecultuur ter discussie: ‘Deze gedragsverandering is nodig om ergens te komen.’
- > Showcase & don’t hide: ‘Word veel meer zichtbaar!’

Foto's: Eef Evers

enorm getal, en dat komt voor een groot deel door allerlei AI-providers die deze content opbouwen. Er zit veel redundantie in die repositories. Door dat we inmiddels op 50 procent open access zitten is het eigenlijk helemaal niet nodig om nog eens in een database openaccessdocumenten te gaan vastleggen, aangezien we de uitgevers al fiks hebben betaald om ervoor te zorgen dat dat niet gebeurt.’

Wisselende datakwaliteit is ook een probleem, vervolgt hij. ‘Het is hard nodig dat systemen worden geoptimaliseerd en dat er een instellingsoverstijgende infrastructuur wordt ingericht. We moeten meer indruk maken, want we zijn te onzichtbaar.’

Krekels benadrukt dat de inspanningen rond de repositories op zich nog steeds

‘DURF moet de losse IR's en onderzoekssystemen van universiteiten en hogescholen bundelen in één nationaal netwerk’

legitiem zijn: ‘Wij zorgen indirect voor toegang, maar het moet wel beter. Ook associëren auteurs open access eerder met hoge kosten dan met het vergroten van lezerspubliek. Er valt dus nog genoeg te evangeliseren op dit gebied.’

DURF

De bottleneck van repositories zit echt in het gedrag, concludeert hij. Gelukkig is er nu DURF (Dutch Repository Federation). Dit is een Nederlands samenwerkingsproject binnen de opensciencebeweging om de circa zeventig losse institutionale repositories en onderzoekssystemen van universiteiten en hogescholen te bundelen in één krachtig nationaal netwerk. Het moet versnipperde wetenschappelijke publicaties en data samenbrengen on-

der een gezamenlijk bestuur en technische standaard. Daarnaast moet DURF de zichtbaarheid van Nederlandse onderzoeksresultaten via internationale kanalen zoals Google Scholar, OpenAlex en het Netherlands Research Portal vergroten. ‘Maar om daar te komen moeten universiteiten en hogescholen ook vooruit durven kijken’, aldus Krekels. <

> Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl, waaronder een link naar de pdf van de presentatie van Krekels (vagin-ip-lezing.net/presentaties-2026/).

> Lees ook het artikel van Maarten Zeinstra op pagina 30: *Nederland openscienceland – of toch niet?*

De sleutels tot de kennis van de mensheid

Foto: Daniel Maissan

> Je vindt deze column inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl.
> Reageren op de inhoud? Mail naar redactie@informatieprofessional.nl of deel je gedachten op LinkedIn.

Martijn Aslander
Technologiefilosoof,
internationaal spreker,
auteur

Signalen, data, informatie, kennis, wijsheid. De meeste informatieprofessionals zullen het rijtje wel kennen. Voor mij kreeg het sinds ik vorig jaar aan mijn Life Lens System begon te bouwen ineens een heel andere betekenis. Een LLS is een systeem van digitale lenzen waarmee ik informatie zo organiseer dat mens en machine er betrouwbaar nieuwe verbanden en betekenissen uit kunnen afleiden. Het riep schijnbaar simpele vragen op die verdomd lastig te beantwoorden bleken. Wanneer worden data eigenlijk informatie, en wanneer wordt informatie kennis? Maar hoe langer ik eraan werkte, hoe fundamenteeler de vragen werden. Waarom is iets wat het is? Hoe weet je dat het klopt? Wat mag je daar vervolgens uit afleiden? Hoe zeker weet je dat? En hoe kom je erachter of dat wel klopt?

Ik dacht dat ik een paar praktische vragen over informatiearchitectuur probeerde te beantwoorden. Uiteindelijk had ik vier flinke preprints nodig om tot op de bodem uit te zoeken wat hier eigenlijk gebeurt. In mijn vorige column in IP schreef ik dat doorzoekbare tekst niet genoeg is. Mijn advies was om betekenis toe te voegen door entiteiten in teksten te herkennen en informatie verbindbaar te maken. Inmiddels ben ik een paar stappen verder. Want weten wát iets is blijkt nog maar het begin. De interessantere vraag is: hoe kun je uit een enorme berg informatie betrouwbaar nieuwe betekenissen afleiden?

Fascinerend gedachtespoor

Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op een fascinerend gedachtespoor. Francis Bacon hielp ons systematischer waar te nemen. René Descartes maakte van het denken een methode: ontleden, ordenen en stap voor stap redeneren. Gottfried Leibniz droomde ervan kennis zo te formaliseren dat we er ook mee konden rekenen. Alexander von Humboldt liet op ongekende schaal zien hoeveel zichtbaar wordt wanneer je waarnemingen met elkaar verbindt.

Charles Peirce onderzocht hoe tekens betekenis krijgen en hoe we uit waarnemingen tot nieuwe hypothesen komen. Ludwig Wittgenstein liet zien hoe sterk betekenis samenhangt met het gebruik van taal. Karl Popper voegde

daar iets cruciaals aan toe: een serieuze bewering moet kunnen worden blootgesteld aan bewijs dat haar onderuithaalt. En Alan Turing formaliseerde uiteindelijk de vraag wat mechanisch kan worden berekend. Het is geen rechte historische lijn. Eerder een gedachtespoor door eeuwen van pogingen om beter waar te nemen, te ordenen, te verbinden, betekenis te geven, te toetsen en te berekenen. En ineens begon ik te zien hoe actueel dat spoor is.

Bronnen nauwelijks verbonden

De mensheid heeft inmiddels een onvoorstelbare hoeveelheid kennis en informatie vastgelegd. In boeken, wetenschappelijke papers, archieven, wetgeving, jurisprudentie, onderzoeksrapporten en databases. Het merkwaardige is alleen dat het grootste deel daarvan nauwelijks met de rest verbonden is. Al die bronnen bevatten gezamenlijk veel meer dan enig mens ooit kan overzien, maar ze weten niets van elkaar. Misschien ontbreekt het ons daarom niet aan kennis. Misschien ontbreekt het ons vooral aan de mogelijkheid om de stukjes van wat we al weten betrouwbaar met elkaar te verbinden.

Metadata helpen daarbij. Named entity recognition (NER) ook. Machines kunnen inmiddels automatisch personen, organisaties, plaatsen en andere entiteiten uit teksten halen. Allemaal buitengewoon nuttig. Maar niet genoeg. Stel dat in drie documenten dezelfde minister, organisatie en wet voorkomen. Een machine kan die entiteiten probleemloos herkennen. Maar daarmee weet zij nog niet dat document A een aanname bevat, document B die aanname als feit overneemt, terwijl document C bewijs bevat dat haar tegenspreekt. NER ziet drie documenten met dezelfde entiteiten. Een goede informatiearchitectuur ziet een bewijsprobleem.

Context tussen informatieobjecten

Dáár begint voor mij het interessante werk. Je moet niet alleen weten wat iets is, maar ook wat erover wordt beweerd. Door wie. Wanneer. Onder welke voorwaarden. Op basis van welke bron. Welk bewijs een bewering ondersteunt of tegenspreekt. Welke andere beweringen ermee samenhangen. En welke gevolgtrekkingen daardoor wel en vooral ook *nét* gerechtvaardigd zijn. Betekenis zit dus niet alleen in de informatieobjecten zelf. Ze ontstaat voor een belangrijk deel uit de expliciete relaties, context en bewijssporen ertussen.

En dan blijven de twee vervelendste vragen over: hoe zeker weet je dat? En hoe kom je erachter of je gevolgtrekking daadwerkelijk klopt? Ik begin steeds sterker te vermoeden dat we daarmee aan de vooravond staan van het oplossen van een van de laatste grote informatiepuzzels: hoe we de kennis die de mensheid al heeft opgebouwd betrouwbaar met zichzelf kunnen verbinden.

Verrassende verhouding

Dat principe ben ik het afgelopen jaar op steeds grotere schaal gaan testen. Voor mijn Life Lens System bouw ik software agents die grote hoeveelheden wetenschappelijke literatuur, rapporten en andere bronnen kunnen verwerken, verbanden leggen, tegenspraak zoeken en gevolgtrekkingen proberen onderuit te halen. Daarbij kom ik steeds opnieuw bij een bijna omgekeerde verhouding uit dan je in de huidige AI-hype zou verwachten. Ik heb vooral IA nodig: informatiearchitectuur, met een héél klein beetje AI. Niet andersom. In het huidige AI-geweld vergeten we namelijk iets merkwaardigs: tussen de mens en AI staat nog altijd een doodgewone computer. Een machine die we in de loop van tientallen jaren krankzinnig goed hebben gemaakt in razendsnel en exact rekenen. Zoeken, sorteren, tellen, vergelijken, relaties volgen en regels toepassen: een computer kan het miljoenen keren uitvoeren, steeds opnieuw op exact dezelfde manier. Daar heb je helemaal geen generatieve intelligentie voor nodig.

AI als vertaler

Ik gebruik AI daarom vooral als taalmodel: als vertaler tussen mijn vragen en de informatiearchitectuur eronder. Ik stel de vraag in gewone taal, het AI-taalmodel vertaalt die naar querycode en de computer voert die uit op informatie waarvan identiteit, relaties, context en bewijs expliciet zijn vastgelegd. Uiteindelijk ben ik degene die beoordeelt wat de uitkomst betekent. Wat me daarbij nog steeds verbaast is de snelheid. Werk waarvoor ik vroeger dagen of weken nodig had, kunnen mijn agents inmiddels in minder dan een uur doen: bronnen verzamelen, beweringen uit elkaar trekken, verbanden leggen en tegenspraak opsporen, mét een bewijsspoor terug naar de

‘Al voor taal, IA voor betekenis, de computer voor het rekenwerk, en de mens voor het oordeel’

bron. Hoe beter de informatiearchitectuur, hoe minder intelligent de machine hoeft te zijn. De winst zit niet in een machine die beter gokt, maar in informatie waarbij steeds minder gegokt hoeft te worden.

Informatielenzen combineren

Daarmee kwam ik weer uit bij dat handige rijtje. *Signalen, data, informatie, kennis, wijsheid*. Ik zie het inmiddels minder als vijf afzonderlijke bakken en meer als transformaties. Van waarnemen naar vastleggen. Van vastleggen naar betekenis. Van betekenis via bewijs naar toetsbare kennis. En uiteindelijk naar gevolgtrekkingen waarop we durven te handelen. Dat geeft het informatievak voor mij ineens een veel grotere betekenis. De informatie-professional van de komende jaren bewaart, ordent en ontsluit niet alleen informatie. Hij of zij helpt de voorwaarden ontwerpen waaronder mensen én machines er betrouwbaar kennis uit kunnen afleiden. En precies daar komt mijn fascinatie voor lenzen vandaan.

Eeuwenlang bouwden we instrumenten om verder te kijken dan onze ogen reikten. Met telescopen keken we dieper het heelal in. Met microscopen steeds dieper de materie in. Daarna bouwden we machines die meer informatie konden verwerken dan een mens ooit kan overzien. Nu kunnen we die twee ideeën voor het eerst combineren. Ik noem die instrumenten informatielenzen. Iedere lens laat je vanuit een ander perspectief naar informatie kijken. Maar het wordt pas echt interessant wanneer je verschillende lenzen combineert. Dan kunnen verbanden, patronen en betekenissen zichtbaar worden die vanuit één perspectief verborgen blijven.

<

TIPS VAN MARTIJN

> Meer lezen:

Onderliggende research, preprints en verdere duiding met betrekking tot het Life Lens System: bit.ly/LLS-Zenodo. Eind 2026 verschijnt bij Van Duuren Media een boek over dit onderwerp.

> Boekentip: *Too Much to Know* van Ann M. Blair (2010)

Over hoe mensen al eeuwenlang manieren bedenken om informatieovervloed hanteerbaar te maken: van notities en indexen tot naslagwerken en andere instrumenten om kennis te ordenen en terug te vinden.

Het DIPS-model voor informatie

Van zoekmachine

naar prompt

Josien Boetje

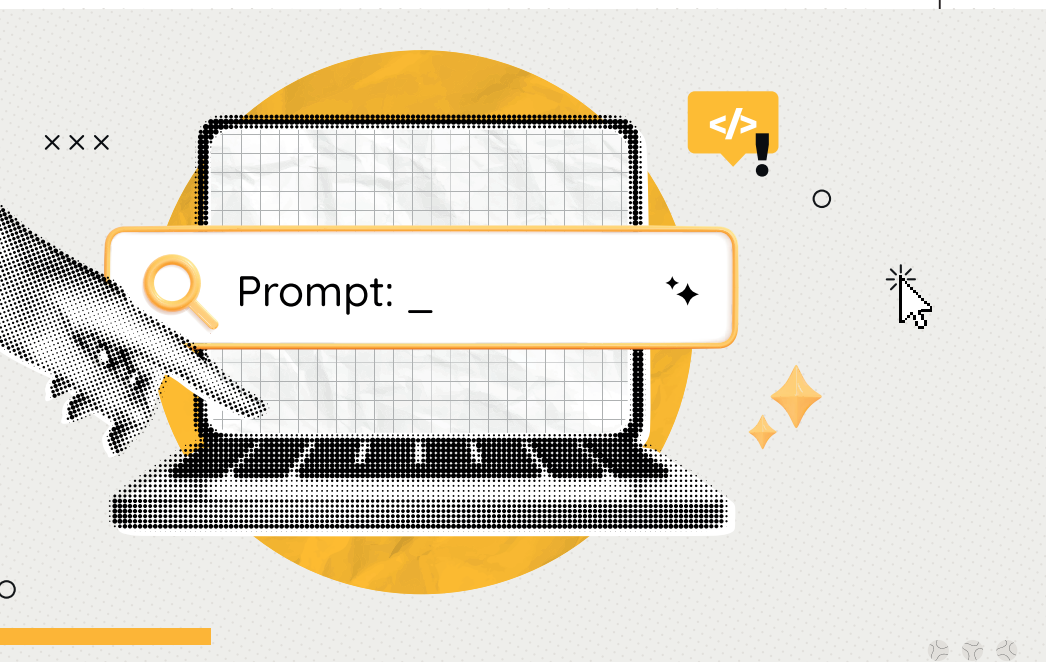
Onderwijskundig onderzoeker en lerarenopleider aan de Hogeschool Utrecht. Dit artikel is gebaseerd op haar studie* met Zindzi de Graaf, Iwan Wopereis, Stan van Ginkel, Matthijs Smakman, Johan Versendaal en Erik Barendsen, verschenen in *Computers & Education* (2026).

‘Regulatie is de motor die de andere fasen aanstuurt en verbindt. Juist deze fase blijkt in het AI-tijdperk nóg centraler’

Wie vroeger de opdracht kreeg om bronnen te vergelijken en tot een eigen product te komen, opende een database, bedacht zoektermen, combineerde die met Booleaanse operatoren en worstelde zich door de zoekresultaten. Nu levert één zin in een LLM-chatbot een kant-en-klaar antwoord op. Dat scheelt tijd, maar het slaat precies de stappen over waarin leren plaatsvindt: kritisch selecteren, verwerken en synthetiseren van informatie. Over hoe generatieve AI het informatievaardighedenproces verandert – en wat dat vraagt van de informatieprofessional.

vaardigheden

machine

Informatievaardigheden, in de wetenschap ook wel Information Problem Solving (IPS) genoemd, vormen een kerncompetentie voor academisch succes: het vermogen om informatie te vinden, te beoordelen, te verwerken en te synthetiseren tot een eigen kennisproduct. De gangbare modellen die dit proces beschrijven, zoals het invloedrijke IPS-I model van Brand-Gruwel en collega's (2009), zijn ontwikkeld voor een wereld waarin je zelf websites en databases doorzoekt. Generatieve AI zet dat op zijn kop. Tools als ChatGPT, Gemini en Perplexity kunnen hele fasen van het proces overnemen: ze zoeken, vatten samen en synthetiseren op commando. Sommige vaardigheden die wij traditioneel centraal stellen, zoals het handmatig doorzoeken van databases met Booleaanse operatoren, worden minder belangrijk. Andere worden juist

belangrijker: het scherp formuleren van een prompt, en het kritisch verifiëren van wat eruit komt. Daar zit een risico: als het onderwijs blijft hameren op *search strings* terwijl de praktijk is verschoven naar prompts en verifiëren, leren we studenten iets anders aan dan wat ze werkelijk nodig hebben. Om te weten hoe het proces verandert, moet je eerst precies zien wat mensen doen als ze een informatieprobleem oplossen mét AI. Daarvoor keken we niet naar het eindproduct, maar naar het proces.

Wat we deden

We gaven 26 deelnemers een realistische opdracht: bereid een korte presentatie voor over gezond sociaal media gebruik, met zowel de kansen als de risico's, en gebruik daarbij internet én generatieve AI. Veertien deelnemers waren beginners: eerstejaars studenten

'Er komt een nieuwe vraag bij die het hele proces raakt: zet ik hier AI in of niet, en zo ja, hoe?'

'Op basis van wat de deelnemers werkelijk deden, vonden we drie volledig nieuwe activiteiten en vier die veranderen door AI'

aan de lerarenopleiding. Twaalf waren experts: ervaren lerarenopleiders die AI al inzetten in hun werk. Ze kregen zestig minuten en dachten hardop na, terwijl we hun scherm en stem opnamen. Zo konden we elke stap volgen: welke fase ze doorliepen, wanneer ze AI inzetten en waarom.

Uit die opnames destilleerden we via cognitieve taakanalyse 25 cognitieve activiteiten, verdeeld over zes samenhangende fasen. Het resultaat is het DIPS-model van Digital Information Problem Solving, een geactualiseerd model van het informatievaardighedenproces in het AI-tijdperk.

'De verleiding is om de taak in ChatGPT te stoppen en op enter te drukken, maar ik ben bang dat het dan de verkeerde kant op gaat' – een expert-deelnemer

Zes fasen en een motor

Het DIPS-model (zie figuur 1) beschrijft informatievaardigheid als een iteratief proces van zes fasen, met regulatie als centrale component:

- 1 *Definiëren* – je probleem scherp afbakenen en je voorkennis activeren. Wat weet ik al, en wat moet ik precies te weten komen?
- 2 *Zoeken* – je strategie bepalen en effectieve zoektermen of prompts formuleren.
- 3 *Selecteren* – relevante informatie kiezen en kritisch beoordelen: niet alleen de bron en de inhoud, maar ook de (AI-)tool die je gebruikt.
- 4 *Verwerken* – de informatie diepgaand analyseren en verbinden met wat je al weet. Hier vindt de eigenlijke kennisconstructie plaats.
- 5 *Synthetiseren* – informatie uit verschillende bronnen vergelijken en combineren tot een nieuw, samenhangend geheel. Hieronder valt ook het verifiëren van informatie.
- 6 *Creëren* – het eindproduct maken, inclusief revisie en ethische afwegingen.

En dwars door alles heen loopt *regulatie*: het voortdurend plannen, monitoren en bijsturen. Regulatie is de motor die de andere fasen aanstuurt en verbindt. Juist deze fase blijkt in het AI-tijdperk nóg centraler dan voorheen,

want er komt een nieuwe vraag bij die het hele proces raakt: zet ik hier AI in of niet, en zo ja, hoe?

De fasen zelf zijn niet nieuw. Wat nieuw is, is hoe ze worden uitgevoerd. Op basis van wat de deelnemers werkelijk deden, vonden we drie volledig nieuwe activiteiten en vier die wezenlijk veranderen door AI.

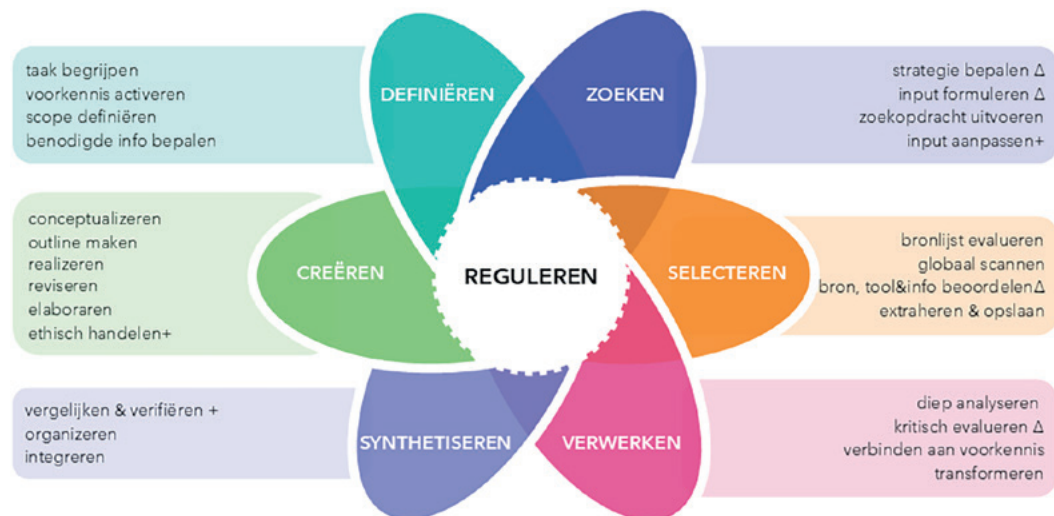
Wat AI verandert

De prompt vervangt de zoekterm. In de *Zoek*-fase gaat het niet meer alleen om trefwoorden, maar om het bouwen van een goede prompt: instructie, context, gewenst format en achtergrondinformatie ineen. En als de output niet bevalt, stellen gebruikers hun prompt bij: *'Kun je je beperken tot Nederlandse bronnen?'* Dat bijstellen (input aanpas-

tweede nieuwe activiteit: vergelijken en verifiëren. Deelnemers legden AI-uitkomsten naast andere bronnen of naast een tweede AI-tool om te controleren of het klopte. *'Ik moet even checken of dat busverhaal waar is ... Goed dat ik het deed – blijkt maar deels waar te zijn.'* Waar de AI vloeiend een feit presenteert, moet de gebruiker actief het tegendeel gaan zoeken.

Ethiek wordt onderdeel van het maken. De derde nieuwe activiteit zit in de *Creëren*-fase: ethiek afwegen. Deelnemers worstelden zichtbaar met attributie en authenticiteit: *'Moet ik zeggen dat dit van Perplexity komt? Of moet ik zeggen dat het van experts komt?'* Transparant zijn over AI-gebruik is geen bijzaak meer, maar een handeling binnen het proces zelf.

'Het beoordelen van bron én tool is een gewijzigde, zwaardere versie van de klassieke bronbeoordeling'

sen) is een van de nieuwe activiteiten: een dialoog met de tool in plaats van een eenmalige zoekopdracht.

Je beoordeelt niet alleen de bron, maar ook de tool. In de *Selecteren*-fase evalueren gebruikers voortaan óók de betrouwbaarheid en transparantie van de AI zelf. Klopt het antwoord? Waar komt het vandaan? Een deelnemer merkte op: *'Oh, hij schakelt automatisch over naar het Engels. Ik vermoed dat dit dan geen Nederlandse studies zijn, ook al vroeg ik het in het Nederlands.'* Een ander constateerde droog: *'Kijk, soms krijg je zulke onzin.'* Het beoordelen van bron én tool is een gewijzigde, zwaardere versie van de klassieke bronbeoordeling.

Verifiëren wordt een expliciete stap. In de *Synthetiseren*-fase ontstond een

Samen laten deze activiteiten zien dat AI het werk niet simpelweg makkelijker maakt. Het verschuift de inspanning: minder handmatig zoeken en selecteren, meer scherp definiëren, prompten, verifiëren en afwegen.

'Ik denk eerst zelf na, en pas dán vraag ik AI om bevestiging, niet andersom' – een expertdeelnemer

Beginner versus expert: dezelfde tool, ander gedrag

Het meest leerzame verschil zat niet in de tool, maar in hoe beginners en experts hem gebruikten. Kijk eens naar de grafiek met het informatievaardighedenproces van beginners en experts (figuur 2). De kleuren komen overeen met het DIPS-model, het zwarte puntje

Figuur 1: het DIPS-model van Digitale Informatievaardigheden met AI. Nieuwe (+) en aangepaste (Δ) activiteiten zijn aangegeven.

'Waar de AI vloeiend een feit presenteert, moet de gebruiker actief het tegendeel gaan zoeken'

geeft aan wanneer ze AI gebruiken. Wat valt op?

Beginners werken productgericht. Ze gingen vaak meteen aan de slag met AI, zonder eerst goed te bepalen wat ze precies wilden maken. Ze pendelden snel tussen *Zoeken* en *Creëren* en sloegen de tussenliggende fasen (selecteren, verwerken, synthetiseren) grotendeels over. AI was voor hen de primaire, soms enige informatiebron, en de output werd regelmatig zonder controle overgenomen. Ze besteedden de meeste tijd aan het maken van het eindproduct.

Experts werken procesgericht. Zij investeerden juist vooraf in de *Definiëren*-fase en achteraf in diepe verwerking en synthese. Opvallend: ze stelden het gebruik van AI vaak bewust uit: ze dachten eerst zelf na, en zetten AI daarna gericht in om hun denken aan te scherpen. Ze verdeelden hun tijd gelijkmatiger over alle fasen, reguleerden hun proces intensiever en gebruikten AI breed: van brainstormen bij de start tot feedback vragen op het eindproduct.

Van uitvoerder naar regisseur

Hoewel de verschillen door de kleine steekproef niet allemaal statistisch

Concrete aanknopingspunten voor informatie-specialisten

- Neem prompten en het verifiëren van AI-output expliciet op in je trainingen, naast zoeken en beoordelen van bronnen.
- Laat expertgedrag zien: demonstreer hardop hoe je een AI-antwoord wantrouwt, checkt en bijstelt.
- Besteed aandacht aan de *Definieer*-fase. Wie zijn vraag scherp heeft, stuurt de AI beter en prikt sneller door zwakke output heen.
- Introduceer een AI-dagboek of intentielogboek waarin studenten vastleggen wanneer, waarom en hoe ze AI inzetten.
- Erken dat 'verantwoord AI-gebruik' contextafhankelijk is: voor een wetenschappelijk essay gelden strengere bronregels dan voor het ontwerpen van een presentatieslide.

hard te maken zijn, wijzen de patronen consistent één kant op. Ze markeren een fundamentele verschuiving in de rol van de mens: van uitvoerder naar regisseur. Waar je vroeger zelf zocht en samenvatte, is de taak nu om de AI te sturen, te beoordelen en bij te schaven. Effectieve informatievaardigheid betekent in het AI-tijdperk niet dat je alles zelf doet, maar dat je de regie houdt over wat je uitbestedt, én dat je kritisch blijft op wat je terugkrijgt.

Dat is precies waar beginners de mist ingaan. Ze delegeren het denkwerk aan de AI en verliezen daarmee de regie. Het risico is niet AI-gebruik op zich, maar dat studenten vlot leren omgaan met de tool zónder het onderliggende kritisch beoordelingsvermogen en de nodige regulatievaardigheden te ontwikkelen. Een mooi eindproduct verhuult dan een leerproces dat niet heeft plaatsgevonden.

Rol van de informatieprofessional

Hier ligt een sleutelrol voor de informatieprofessional. Het DIPS-model maakt zichtbaar dat de kloof tussen beginner en expert niet zit in het bedienen van de tool, maar in het proces eromheen: definiëren, verifiëren, reguleren en ethisch afwegen. Dát zijn de vaardigheden die aandacht vragen. Drie verschuivingen zijn daarbij richtinggevend.

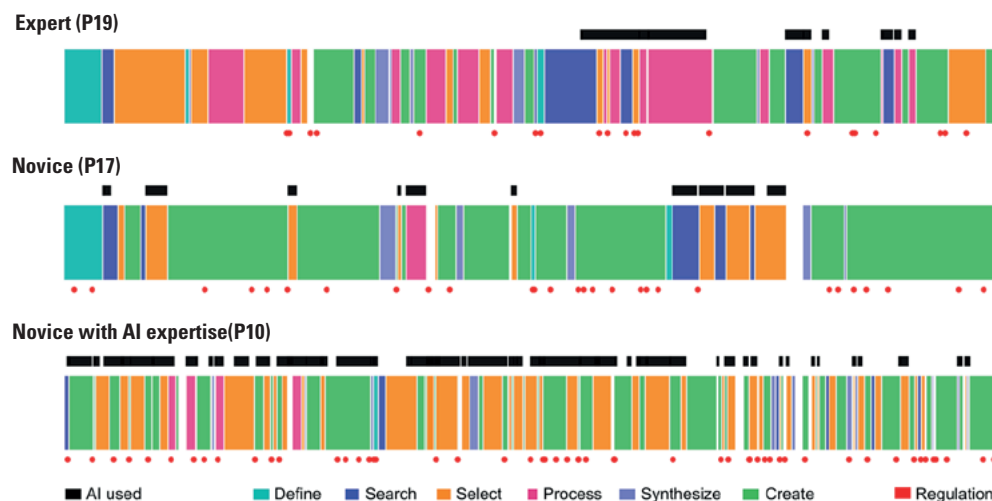
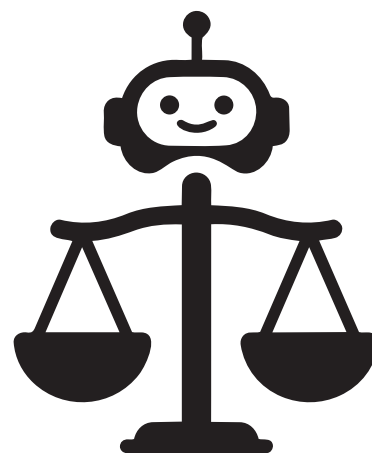
Beoordeel het proces, niet alleen het product. Een student kan met AI een uitstekend verslag inleveren zonder de onderliggende vaardigheden te bezitten. Productgerichte toetsing schiet dan tekort. Procesgerichte methoden maken het denkwerk zichtbaar: laat studenten hardop-denken-opnames maken, een logboek of AI-dagboek bijhouden, of bij hun product verantwoorden welke tool ze inzetten, waarom, en hoe ze de output hebben gecontroleerd. Zo beoordeel je niet alleen wát een student maakt, maar hoe doordacht die AI in zijn of haar proces integreert.

Doe expertgedrag voor. De strategieën van de experts uit ons onderzoek zijn direct bruikbaar als lesmateriaal. Laat zien hoe je een AI-antwoord kritisch herschrijft, hoe je een tweede tool gebruikt om een claim te verifiëren, of

‘Samen laten deze activiteiten zien dat AI het werk niet simpelweg makkelijker maakt. Het verschuift de inspanning’

hoe je een prompt aanscherpt als de output niet deugt. Dit *modeling*, samen met gerichte *ondersteuning* (checklists, reflectievragen, planningshulpmiddelen) en *feedback* op de aanpak, vormt de kern van effectief onderwijs in informatievaardigheden, zoals eerder onderzoek naar ontwerpprincipes** liet zien.

Verbreed wat je aanleert. De klassieke vaardigheden, zoals bronnen zoeken en beoordelen, blijven belangrijk maar zijn niet meer genoeg. Er komen nieuwe kennis, nieuwe vaardigheden en een nieuwe houding bij: begrip van hoe AI-systemen werken en waar ze falen; het formuleren van scherpe prompts; het verifiëren van output op hallucinaties en bias; en de ethische alertheid om AI-gebruik als een be-

Figuur 2: volgorde van informatievaardighedenfasen, regulatie en AI-gebruik van één *prototypische expert* (P19), *beginner* (P17) en *beginner met AI-expertise* (P10).

wuste keuze te zien, inclusief de keuze om het níét te gebruiken.

Tot slot

Generatieve AI verandert niet welke fasen we doorlopen om een informatieprobleem op te lossen, maar hoe we ze doorlopen, en vooral wie het denkwerk doet. Het DIPS-model biedt een empirisch onderbouwde kaart van dat nieuwe proces en laat precies zien waar studenten de mist ingaan: niet bij de knoppen van de tool, maar bij het definiëren, verifiëren en reguleren eromheen. Daar ligt de kans voor de informatieprofessional. Niet door studenten weg te houden bij AI, maar door ze te leren de regie te houden: kritisch, bewust en met hun eigen denkwerk stevig aan het roer.

‘Dat is precies waar beginners de mist ingaan: ze delegeren het denkwerk aan de AI en verliezen daarmee de regie’

*Boetje, J., de Graaf, Z., Wopereis, I., van Ginkel, S. O., Smakman, M. H. J., Versendaal, J., & Barendsen, E. (2026). The DIPS model: GenAI integration in digital information problem solving by experts and novices. *Computers & Education*, 105677. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2026.105677>

** Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl, waaronder ook die naar eerdere artikelen dit jaar over ontwerpprincipes voor informatievaardighedenonderwijs:

- > Zeven ontwerpprincipes – wegwijzers naar informatievaardigheden
- > Validatie ontwerpprincipes voor informatievaardigheden – informatiespecialisten als proefkonijn <

'Leiden Collectie' begint tweede leven

◀ Princeton-proefschriften in Leiden, 2024

Princeton-proefschriften, Internet Archive, 2026 ▶

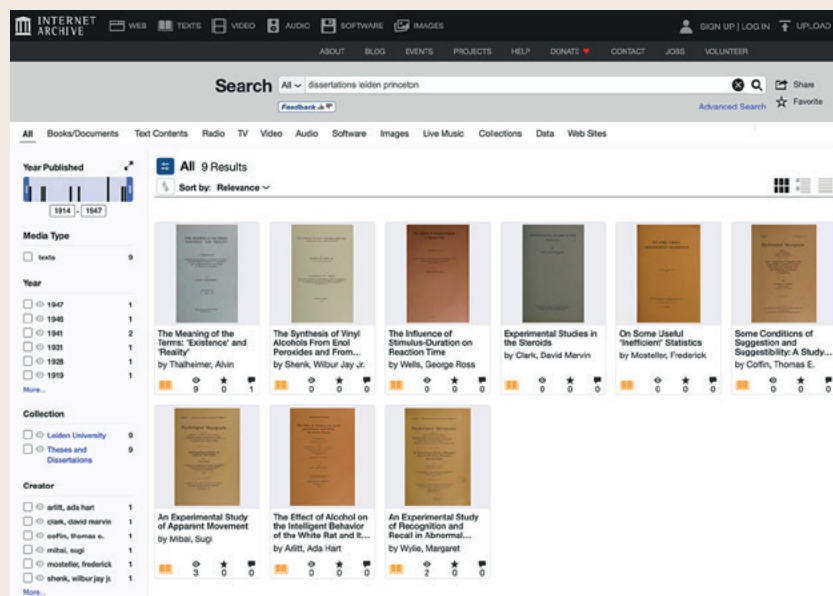
Op 11 september 2024 maakte de Leidse universiteitsbibliotheek bekend dat ze 350.000 oudere wetenschappelijke proefschriften ging weggooien. De verhuizer was al besteld. Gelukkig wierp Brewster Kahle van Internet Archive zich op als redder. Intussen zijn meer dan 200.000 van deze dissertaties gedigitaliseerd.

Jos Damen

Parelduiker, Wikipedian en voormalig bibliothecaris

'Er zijn, mede op basis van de collectie, al nieuwe online toepassingen gemaakt'

Oververwacht blijkt de voormalige Leidse collectie oude proefschriften (1850-1990, uit vooral Duitsland en Frankrijk) een publiekstrekker. Van onaangeraakte stoffige magazijncollectie bij de Universiteit Leiden tot stevig geraadpleegde digitale collectie bij het Internet Archive: de transformatie wordt duidelijk met een paar voorbeelden en enkele foto's.

Van portefeuilles naar digitaal

Tot mijn dagelijkse ochtendritueel hoort dit jaar een korte blik op de aanwas en de bezoekers van de digitale collectie dissertaties bij het Internet Archive (archive.org/details/leiden-university). Dagelijks worden er een paar duizend digitale boeken aan de collectie toegevoegd. Wie had ooit kunnen denken dat het Parijse proefschrift van Louis Glangeaud (*Étude géologique de la Région Littorale de la Province d'Alger*) uit 1932 in een paar maanden in 2026 meer dan vierhonderd online bezoekers zou krijgen? Of dat Robert Attuly's dissertatie *Le droit pénal de Madagascar*

(Parijs, 1924) sinds juni meer dan zestig keer zou zijn geraadpleegd? En zie de twee foto's bij dit artikel: links nog in Leiden de dissertaties uit Princeton (1900-1922) in met touwtjes bij elkaar gehouden portefeuilles anno 2024, en rechts online enkele van die proefschriften gedigitaliseerd beschikbaar anno 2026.

Bezoekcijfers

Internet Archive begon dit jaar met digitalisering van de collectie. Inmiddels is men al klaar met meer dan de helft: op het moment van schrijven, derde week van augustus 2026, zijn er meer dan 200.000 dissertaties die eerder in portefeuilles in Leiden stonden open digitaal beschikbaar. Dat is mooi. Nog mooier zijn de bezoekers die inmiddels voor dit jaar (exclusief bots) tegen de 400.000 views lopen. (Al deze gegevens vond ik openbaar op de website van de 'Leiden Collection'.)

Metadata en meer

Deze zomer zat ik met een clubje van zeven mensen in Parijs bij elkaar tij-

dens de Wikimania Hackathon. Het is altijd heerlijk om met stroopwafels en de benen op tafel met gelijkgezinden te filosoferen over open toegang tot informatie en verbetering van metadata. Hoe krijgen we honderdduizenden beschrijvingen van dissertaties gekoppeld aan de juiste auteurs en universiteiten? Luis: 'Wist je dat Ludwig Prandtl, de grondlegger van de aerodynamica, ook in deze collectie zit met zijn *Kipp-Erscheinungen* (München, 1899)?' David: 'Wat kunnen we doen aan geautomatiseerde koppelingen van namen en onderwerpen?' Luis: 'Zou het proefschrift van Werner von Braun er ook tussen zitten?' Beatrice: 'Vóór september zitten we op 200.000 gedigitaliseerde proefschriften.'

Olaf: 'In Wikidata kun je wellicht beter "author name string" gebruiken.' Daan: 'Misschien moeten we daar een game omheen bouwen – dat je punten kunt scoren als je de correcte auteurs in Wikidata kunt koppelen.' Antoine: 'De metadata kunnen in elk geval kwalitatief beter. En we zijn bezig met complete vertalingen naar het Engels; daar kunnen we misschien per boek trefwoorden uithalen.' De ideeën van drie programmeurs, twee bibliothecarissen en twee mensen van Internet Archive buitelden in Parijs over elkaar heen.

Auteursrechtkwesaties

Deze collectie proefschriften zal in haar geheel worden gedigitaliseerd. Dat is vanuit een auteursrechtelijk standpunt bekeken bijzonder, maar ook goed verdedigbaar. Daarvoor zijn vier redenen aan te voeren. Ten eerste dient openbare wetenschap de vooruitgang van de mensheid – een algemeen doel dus. In de tweede plaats moeten met overheidsgeld gefinancierd onderzoek en publicaties voor iedereen openbaar beschikbaar zijn. Ten derde ligt het auteursrecht van proefschriften – als ik het goed zie – volgens Duits en Frans recht (Urheberrecht Dissertationen/Droit d'auteur de thèses) niet bij de universiteit, maar bij de betreffende auteurs. Het is onmogelijk om van een groot deel van de 350.000 auteurs uit te zoeken of ze meer dan 70 jaar gele-

den zijn overleden en als dat niet het geval is, ze te identificeren, op te spuren en om toestemming te vragen. In de laatste plaats is naar mijn ervaring praktisch elke onderzoeker juist blij als zijn of haar proefschrift op een goede manier open online toegankelijk is.

Over het auteursrecht op deze proefschriften had ik op een discussielijst nog een standpuntwisseling met de Amerikaanse bibliothecaris Rick Anderson, die betoogde dat twee standpunten hier conflicteerden: 'publiek gefinancierd moet publiek beschikbaar zijn' vs. 'schrijvers hebben auteursrecht op hun werk'. Daarbij kijk ik meer vanuit een Europees standpunt, mede gesteund door de Directive Copyright in the Digital Single Market (2019) en het Out of Commerce-framework. Eigenlijk doet Internet Archive wat de hier betrokken 180 vooral Europese universiteiten al decennia geleden hadden moeten doen: openbaar maken van onderzoek dat met publiek geld werd verricht.

Voer voor meer studie

Opvallend is de presentatie van de digitale proefschriften op archive.org/details/leiden-university. Het beeld is rustig: zes titelpagina's naast elkaar, met daaronder auteur, titel en gebruikscijfers en verwijzingen. Mooi en overzichtelijk. De collectie roept in haar geheel ook bredere vragen op. Wat zegt zo'n enorme massa boeken die nu online doorzoekbaar is over de wetenschappelijke cultuur in Europa in de negentiende en twintigste eeuw? Zeker, er ligt een grote nadruk op Duitsland (45 procent van de collectie) en Frankrijk (40 procent), maar ook België, Denemarken, Oostenrijk, Zwitserland (300 meter boeken!) en Zweden zijn goed vertegenwoordigd.

Is de wetenschappelijke onderzoekscultuur in de loop van de tijd veranderd? Verschilt die nog sterk per land of per continent? Hoe was de cultuur van referenties, bibliografieën en citaten eigenlijk in de negentiende eeuw? Er zijn, mede op basis van de collectie, al nieuwe online toepassingen gemaakt, zie friendsof.wiki van Luis Villa. Deze collectie biedt nog voor decennia onderzoeksmateriaal!

'Nog mooier zijn de bezoekcijfers die inmiddels voor dit jaar (exclusief bots) tegen de 400.000 views lopen'

Ludwig Prandtl: *Kipp-Erscheinungen* (Diss. München, 1899) ►

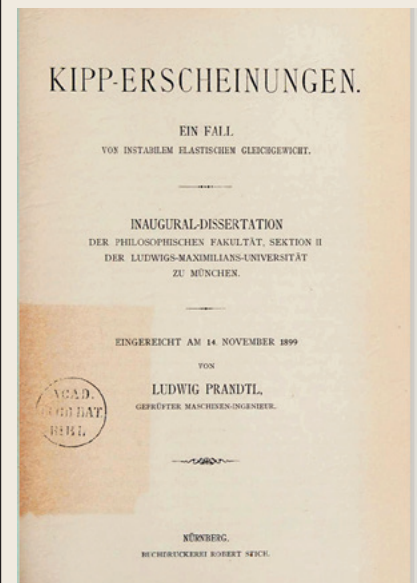

Foto: Jos Damen

▲ 350.000 dissertaties. En nu? Wikimania Hackathon Paris, 2026

Internet Archive Europe, Amsterdam ►

Foto: Jos Damen

'Over het auteursrecht had ik op een discussielijst nog een standpuntwisseling over twee standpunten die conflicteerden'

Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl, ook naar de twee voorgaande artikelen over dit onderwerp:

- > Hoe de UBL bijna 400.000 proefschriften verpulpte
- > Van Leiden via Pennsylvania naar archive.org

<

Nederland **open**

Nederland heeft krachtige instrumenten voor het open publiceren van *uitkomsten* van de wetenschap, maar er ontbreken belangrijke elementen in de auteursrechtelijke en aanverwante wet- en regelgeving. Wel open publiceren, maar niet vrij om onderzoek te doen. Europese harmonisatie is hard nodig.

— of toch **niet?**

Maarten Zeinstra

Auteursrechtjurist, informatieprofessional en coördinator van Knowledge Rights 21, een Europees programma dat zich inzet voor de bevordering van toegang tot kennis

‘Veel wetenschappers zijn inmiddels van mening dat de voortgang van hun onderzoek zwaarder weegt dan het strikt volgen van de regels’

Nederland ziet zichzelf graag als een openscienceland. Ons land liep al vroeg voorop met secundaire publicatierechten (het amendement-Taverne in 2015) om zo green open access de norm te maken. Deze norm is in 2017 ook als expliciete ambitie opgenomen in het eerste Nationaal Plan Open Science. Daarin werd onder andere het doel gesteld om 100 procent open access te publiceren in 2020. In 2024 komt Nederland lovenswaardig ruim boven de 95 procent openaccesspublicaties per jaar. Qua open publiceren doen we het dus uitstekend.

Dit succes blijkt ook uit de laatste visie van het Nationaal Plan Open Science. Toch is er een keerzijde: in de recent verschenen eerste Index van Onderzoeksuitzonderingen (Index of Research Exceptions, I-REx) scoort Nederland verrassend slecht. Daar behoort Nederland tot de vijf minst opensciencelands van de Europese

Unie. En dat terwijl de EU op allerlei manieren probeert wetenschappelijk onderzoek juridisch gezien makkelijker te maken. Geen enkel land binnen de unie volgt deze basis feilloos, allemaal introduceren ze één of meerdere beperkingen op het kunnen doen van wetenschappelijk onderzoek.

Zeer open publicatiecultuur

Open science is een belangrijk speerpunt van Nederland. Hoe rijmen we dit verschil? Nederland heeft krachtige instrumenten voor het open publiceren van *uitkomsten* van de wetenschap. Het Secundair Publicatierecht van de wetenschapper vormt hierbij de belangrijkste achtervang, en grote financiers gaan zelfs verder door te eisen dat publicaties ook herbruikbaar (met open licenties) worden gedeeld. Dit alles draagt bij aan een zeer open publicatiecultuur.

Maar er ontbreken belangrijke elementen in de auteursrechtelijke en aanverwante wet- en regelgeving. Deze zijn

science land

vooral bij grensoverschrijdend onderzoek relevant. In de auteurswet heeft Nederland een beperkte implementatie van een aantal Europese richtlijnen.

Zelfregulering van de wetenschap

Zo ontbreekt in de Nederlandse auteurswet een algemene brede uitzondering om kopieën te mogen maken voor onderzoeksdoeleinden. Al in 2001 introduceerde de EU een richtlijn (betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij) met daarin een uitzondering op het auteursrecht voor het maken van kopieën voor toelichting bij het onderwijs én ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek. Bij de Nederlandse omzetting is gekozen om dat laatste 'ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek' weg te laten.

In plaats van Europese harmonisatie koos de Nederlandse wetgever destijds voor zelfregulering van de wetenschap. De redenering was: *'de wet en het voorstel thans voldoende ruimte bieden voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek zonder commercieel oogmerk. Indien echter wette-*

lijke beperkingen en zelfregulering op dit terrein in de praktijk onvoldoende armslag blijken te bieden, zal nader worden gezien of en zo ja in hoeverre de door de richtlijn geboden ruimte alsnog wordt benut.'

Het is niet alleen kommer en kwel. Nederland heeft wel een van de meest soepele implementaties van de tekst- en datamining (TDM)-uitzonderingen van de Europese Unie. Hier is de omzetting wel zo soepel mogelijk gehouden.

Impact op de wetenschapper

De studie achter het I-REx-onderzoek keek niet alleen naar de droge wetteksten, maar verzamelde ook ervaringen van wetenschappers. Daaruit bleek dat zij het auteursrecht vaak ervaren als een bron van onzekerheid. Om toch aan hun onderzoeksmaterialen te komen wijken ze daarom vaak uit naar informele netwerken, omdat de legale paden onzeker en onduidelijk zijn. Veel wetenschappers zijn inmiddels van mening dat de voortgang van hun onderzoek zwaarder weegt dan het strikt volgen van de regels. Ze zien dit ook als een gegeven; de auteurswet en aanverwante wetten zijn nou eenmaal barrières waar

'Ook al denken we dat wij vooroplopen met open science, in werkelijkheid is deze positie discutabel en fragiel'

omheen moet worden gewerkt.

Optionele Europese harmonisatie is geen harmonisatie. Het gefragmenteerd houden van deze regels leidt tot juridische onzekerheid (met name bij grensoverschrijdend onderzoek). Het leidt tot 'forum shopping' naar landen waar wetenschappers wel onderzoek kunnen doen en een cultuur waar wetenschappers wet- en regelgeving negeren.

Een geïnterviewde onderzoeker voor de studie gaf dit ook mooi aan: 'This is something researchers don't think about every day, real work happens elsewhere [...] We know what others are doing and assume that if it's a common practice, then it's legal.'

European Research Area (ERA) Act

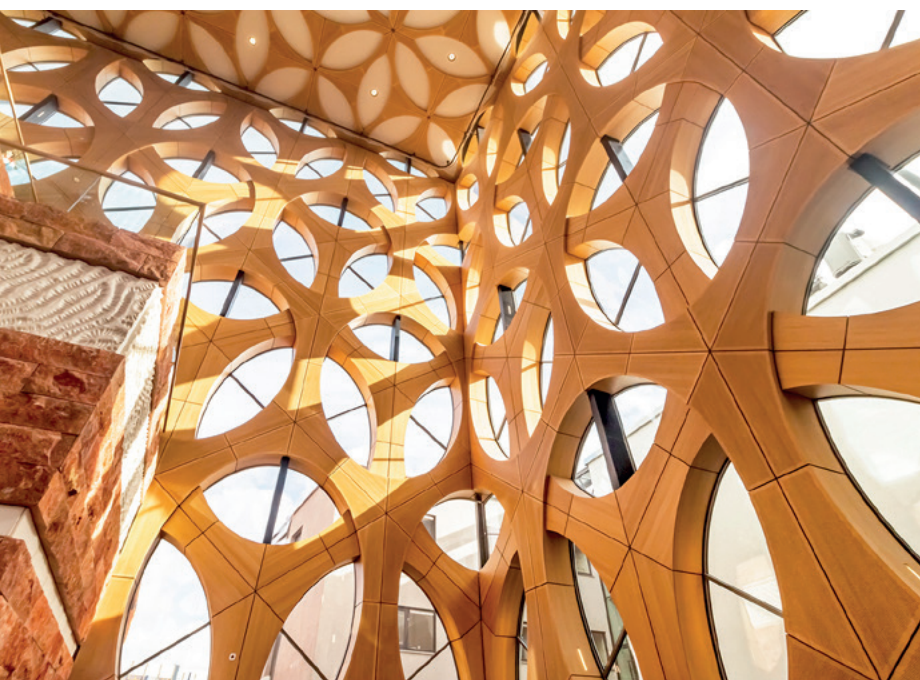
Gelukkig loopt er momenteel een bredere Europese discussie over het toevoegen van 'onderzoek en kennis' als een vijfde vrijheid in de Europese Unie, naast het vrije verkeer van goederen, kapitaal, diensten en mensen. Onderdeel van deze discussie is het harmoniseren van secundaire publicatierechten en een verplichte uitzondering op het auteursrecht (en aanverwante rechten) om vrijer wetenschappelijk onderzoek te kunnen doen in een zogenaamde European Research Area (ERA) Act. Voor de informatieprofessional in de Nederlandse praktijk kan die duidelijkheid niet snel genoeg komen. Dit zijn wel discussies waar Nederland zich moet roeren, want ook al denken we dat wij vooroplopen met open science, in werkelijkheid is deze positie discutabel en fragiel.

Pas wanneer onze juridische basis het onderzoeksproces net zo ruimhartig ondersteunt als de uiteindelijke publicatie, mag Nederland zich weer met recht een waar opscienceland noemen. Om die ambitie waar te maken is actieve betrokkenheid bij de Europese hervormingsagenda essentieel.

> Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl.

> Volg de activiteiten van Knowledge Rights 21 (KR21) rondom de ERA Act en hun pogingen om de 'vijfde vrijheid' te verankeren. <

◀ De hal van Naturalis Biodiversity Center in Leiden

'Om de ambitie van opscienceland waar te maken is actieve betrokkenheid bij de Europese hervormingsagenda essentieel'

‘Veel overheidsorganisaties worstelen met dezelfde uitdagingen op informatiegebied’

Melissa de Valk is adviseur informatiehuishouding bij KBenP Informatieprofessionals. Eerder bouwde ze brede ervaring op bij diverse overheidsorganisaties, van gemeente tot Rijk. Momenteel werkt ze namens KBenP als projectleider informatiebeheer & archief bij een Rijkscultuurfonds waar ze een selectielijst en informatiebeleid inclusief procedures heeft opgesteld. Daarnaast coördineert ze er het analoge archiefbewerkingsproject en past ze archivering by design toe in de digitale informatiesystemen.

KBenP
Informatieprofessionals

Op niveau blijven doorontwikkelen

‘Veel collega’s van KBenP Informatieprofessionals zijn als pas afgestudeerden met een traineeship bij KBenP gestart, maar ik kwam al vrij senior binnen. Ook dan zorgt KBenP ervoor dat je je op niveau kunt blijven doorontwikkelen. Door opdrachten die passen bij je ervaring en interesse, maar ook door de opleidingsmogelijkheden.’ Zo begint Melissa dit jaar aan de tweejarige post-hbo-opleiding Archivistiek B. ‘Hiermee hoop ik mijn achtergrond in geschiedenis en cultureel erfgoed nog meer te kunnen verweven met mijn passie voor het vakgebied en de uitdagingen die daar vandaag de dag bij horen.’

Kennis opbouwen én doorgeven

In de jaren die ze in het vakgebied werkzaam is, valt het haar op dat overheidsorganisaties – hoe verschillend ze ook zijn – in grote lijnen met dezelfde uitdagingen worstelen op het gebied van hun informatiehuishouding. ‘Daarom bevalt het werken als adviseur mij ook goed. Want wat je bij de ene organisatie leert en opzet, kun je vaak weer bij de andere inzetten. Tegelijk start je elke keer weer met nieuwe energie omdat elke organisatie inhoudelijk anders is en op een ander volwassenheidsniveau zit.’ Een opdracht bij een organisatie die al vergevorderd is met haar informatiebeheer is volgens Melissa interessant omdat ‘je er de state-of-the-art ontwikkelingen in het vakgebied in de praktijk kunt zien en daaraan kunt bijdragen’. ‘Een opdracht bij een organisatie waar het informatiebeheer nog in de kinderschoenen staat, kan echter ook heel leerzaam zijn omdat je daar vaak nog veel from scratch kunt opbouwen.’

Wil jij ook organisaties helpen met hun informatiehuishouding? Neem dan contact op met onze adviseur Ferdi Mac Gillavry, of stuur je cv en een korte motivatie naar ferdi.macgillavry@kbenp.nl.

**KB
ONDERZOEKS-
KRONIEK**

**GELEZEN
+
LIFEHACKING
+
VAN DE KNVI**

Amerikaanse auteur opent in Texas bibliotheek voor verboden boeken

Auteur Ryan Holiday heeft op het platteland van Texas een bibliotheek geopend voor verboden boeken, als reactie op de toenemende censuur in de Verenigde Staten. Hieronder zijn boeken die door schoolbesturen werden verwijderd, door overheden verboden, door kerken veroordeeld, door uitgevers geschrapt of uit bibliotheken en onderwijsinstellingen gehaald. Mensen kunnen in de bibliotheek boeken lenen, maar ook kunnen ze zelf werken doneren. Aldus een bericht op informatieprofessional.nl.

[@informatieprofessional](https://www.facebook.com/informatieprofessional)

[@vakbladip.bsky.social](https://bsky.app/profile/vakbladip.bsky.social)

[linkedin.com/company/informatieprofessional](https://www.linkedin.com/company/informatieprofessional)

[@IPnieuws@mastodon.nl](https://mastodon.nl/@IPnieuws)

PUBLIEKE WAARDEN ALS KOMPAS VOOR DE DIGITALE BIBLIOTHEEK

De KB werkt samen met het bibliotheeknetwerk en organisaties uit het veld aan het project Werken vanuit Publieke Waarden. Hierin worden publieke waarden naar de digitale praktijk vertaald – inclusief toolkit die later dit jaar beschikbaar komt.

Bibliotheeken staan voor steeds ingewikkeldere keuzes als het gaat om digitalisering. Welke technologie gebruik je? Hoe ga je verantwoord om met data en AI? En hoe zorg je ervoor dat digitale dienstverlening net zo betrouwbaar, toegankelijk en onafhankelijk blijft als de fysieke bibliotheek? Binnen het programma Werk aan Uitvoering (WaU) werkt de KB samen met het bibliotheeknetwerk aan een antwoord op die vragen. In het WaU-project Werken vanuit Publieke Waarden worden publieke waarden vertaald naar de digitale praktijk. Daarmee krijgen bibliotheken een gezamenlijk kompas voor keuzes rond technologie, data en digitale dienstverlening.

Van vanzelfsprekend naar expliciet

In de fysieke bibliotheek zijn publieke waarden vaak vanzelfsprekend. Bibliotheken bieden onafhankelijke informatie, beschermen de privacy van bezoekers en zijn toegankelijk voor iedereen. Maar in een steeds digitalere omgeving zijn die waarden minder vanzelfsprekend. Digitale platforms, AI-toepassingen

In de rubriek KB Onderzoekskroniek beschrijven medewerkers van de afdeling Onderzoek van KB, nationale bibliotheek hun resultaten, trends en vondsten.

en datasystemen vragen voortdurend om nieuwe afwegingen. 'Juist daarom moeten we expliciet maken welke waarden we belangrijk vinden', zegt Mirjam Wijers, innovatieregisseur bij Bibliotheek Berkel & IJssel (BIJ de bieb) en copiloot van het project. 'Als je dat niet doet, maak je ongemerkt keuzes die misschien niet passen bij de maatschappelijke rol van de bibliotheek.'

Om tot een gezamenlijk waardenkader te komen keek het projectteam niet alleen naar de bibliotheeksector; ook organisaties vanuit de overheid, het onderwijs en de zorg worstelen met dezelfde vraagstukken. Daarbij werd samengewerkt met onder meer TNO, Waag, SURF en PublicSpaces. Hun kennis hielp om publieke waarden te vertalen naar de digitale context.

Gezamenlijk waardenkader

De afgelopen periode werkte het projectteam aan een compacte set publieke waarden, gebaseerd op de kernwaarden uit de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob). Op basis van onderzoek en verschillende werksessies ontstond een over-

zicht van waarden die zowel onderscheidend als praktisch toepasbaar zijn. Iedere waarde kreeg een heldere definitie.

Het concept werd vervolgens breed getoetst: binnen de KB, met provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's), externe experts en vertegenwoordigers uit het bibliotheeknetwerk. Op basis van die feedback zijn de laatste aanpassingen gedaan. Het resultaat is een gezamenlijk waardenkader dat richting geeft aan digitale keuzes binnen het bibliotheeknetwerk.

Van papier naar praktijk

Een waardenkader alleen is echter niet genoeg. Daarom werkt het projectteam ook aan een praktische toolkit die naar verwachting binnenkort beschikbaar komt. Die moet bibliotheken helpen om publieke waarden daadwerkelijk toe te passen in hun dagelijks werk. De toolkit biedt een afwegingskader met hulpmiddelen die bestuurders, projectleiders en medewerkers ondersteunen bij gesprekken en besluitvorming om publieke waarden nadrukkelijk mee te nemen in beleid. Denk aan gesprekshulpen, opleiding en

training om de gehele organisatie mee te nemen, tools om het bewustzijn te vergroten en praktische vragen die helpen bij onderwerpen als AI, sociale media, dataverzameling of de keuze voor software.

Een voorbeeld is digitale soevereiniteit: hoe afhankelijk wil je zijn van grote technologiebedrijven? Is er een alternatief voor commerciële diensten zoals Google Analytics? Kun je kiezen voor een open oplossing als Matomo? Ook thema's als betrouwbaarheid van informatie, privacy, inclusie, duurzaamheid en toegankelijkheid hebben een plek in het waardenkader.

Blijven ontwikkelen

Volgens Jeroen van Rooy, productmanager CMS bij de KB en de andere copiloot van het project, is het belangrijk dat het geen eenmalig product wordt. 'Nieuwe technologieën ontwikkelen zich snel en maatschappelijke verwachtingen veranderen mee. Daarom moet ook het waardenkader blijven meegroeien.' De toolkit wordt dan ook nadrukkelijk samen met het bibliotheeknetwerk doorontwikkeld. Bibliotheken kunnen praktijkervaringen delen en nieuwe voorbeelden aandragen, zodat het instrument actueel blijft en aansluit bij de vragen die in de praktijk leven.

N.B. Het WaU-project AI en Ethiek kent een soortgelijke ontwikkeling: er wordt hard gewerkt aan het samenstellen van de uitgangspunten voor AI en een bijbehorende toolkit.

Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessionals.nl, evenals meer afleveringen van de rubriek KB Onderzoekskroniek.

Chantal Craandijk

Redacteur bij de KB, nationale bibliotheek

INLEIDING IN DE ARCHIVISTIEK

Frans Smit | Amsterdam University Press (AUP) | paperback
9789048572311 | € 24,99 |
e-book 9789048579020 |
€ 19,99 | 288 pagina's

Sinds duizenden jaren zijn archieven een onmisbare basis voor het functioneren van complexe samenlevingen. *Inleiding in de archivistiek* is een introductie in het

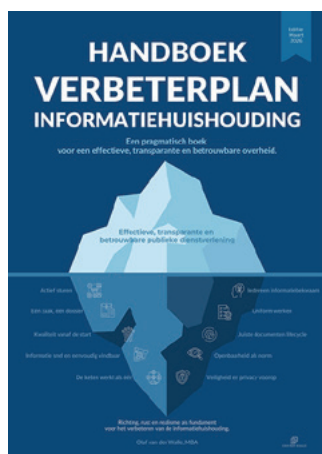
denken over en het gebruiken en beheren van archieven. Frans Smit beschrijft op toegankelijke wijze de geschiedenis, basisbegrippen, beginselen, principes, betrokkenen en verschillende contexten. Daarnaast licht hij de voornaamste archiverings- en sturingsprocessen toe. De thema's zijn geïllustreerd met talrijke historische en recente voorbeelden uit de praktijk. Het boek besluit met veelgebruikte metaforen en een vooruitblik.

Smit is docent en publicist; hij is opgeleid als historicus en werkte als ICT-ontwikkelaar, manager, archiefinspecteur en beleidsmedewerker. Het boek is bedoeld als een kennismaking met het vakgebied voor studenten en vakgenoten, voor professionals van verwante informatiedisciplines zoals gegevensbescherming en cybersecurity, en voor journalisten, juristen, onderzoekers, managers en bestuurders. <

HANDBOEK VERBETERPLAN INFORMATIE-HUISHOUDING

Olaf van der Walle | Bureau Van der Walle | 157 pagina's | het boek is gratis te downloaden op hetinformatiehuis.nl/download

Het *Handboek Verbeterplan Informatiehuishouding* is geschreven vanuit een herkenbare praktijkvraag: hoe voorkom je dat informatiehuishouding blijft bestaan uit losse verbeteracties, projecten en verplichtingen, en hoe breng je er meer samenhang, richting en grip in? Veel overheidsorganisaties werken aan informatiehuishouding.

Er zijn programma's, actieplannen, archiefprojecten, toolingtrajecten en verbeterplannen. Toch blijft in

de praktijk vaak de vraag bestaan of al die inspanningen samen ook leiden tot betere vindbaarheid, betrouwbaarheid, veiligheid, sturing en borging. Of sterker nog: tot betrouwbare, transparante en effectieve publieke dienstverlening. Het handboek wil daarvoor een praktische aanpak bieden. Niet als theoretisch model, maar als hulpmiddel voor informatieprofessionals, managers en projectleiders die concreet aan verbetering willen werken. Rondom het handboek is ook Het Informatiehuis ontstaan: een plek om het boek, praktische hulpmiddelen en ervaringen uit de praktijk te delen met vakgenoten.<

Tip voor een boek, onderzoek, paper of ander geschreven werk dat interessant zou kunnen zijn voor collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatie-professional.nl.

ALS IEMAND DIT BOUWT, GAAT IEDEREEN DOOD

Waarom superintelligente AI ons einde kan betekenen | Eliezer Yudkowsky & Nate Soares | Maven Publishing | paperback
9789493434400 | € 24,99 |
e-book 9789493434332 | € 17,50 | 240 pagina's

Iedereen voelt dat AI 'iets groots' is, maar wat staat er nu eigenlijk op het spel? Het boek begint bij de basis: hoe moderne AI niet meer wordt geprogrammeerd, maar uitgroeit tot miljarden parameters die zelfs

de makers zelf niet begrijpen. Hoe zo'n systeem eigen doelen ontwikkelt, ons als obstakel gaat zien – wij willen AI immers controleren, inperken, sturen – en op manieren optreedt waar geen mens nog tussenkomt. Geen tech-thriller, maar realiteit, aldus auteurs Eliezer Yudkowsky en Nate Soares: alles is terug te voeren op concrete eigenschappen van huidige AI-systemen. In 2023 ondertekenden honderden toonaangevende AI-wetenschappers, waaronder Yudkowsky en Soares, een brandbrief: het beperken van

het risico dat AI de mensheid uitroeit moet net zo'n wereldwijde prioriteit zijn als het voorkomen van pandemieën en kernoorlog. Sindsdien investeren bedrijven honderden miljarden in datacenters en supermodellen, terwijl overheden nog aan het worstelen zijn met de eerste reguleringen en wetten. In die wereld verschijnt dit boek, met de radicaal eenvoudige stelling: als we onder de huidige voorwaarden een echt bovenmenselijk slimme AI bouwen, is het meest waarschijnlijke resultaat dat de mensheid verdwijnt. <

VEILIG EN ONAFHANKELIJK MET Qwant EN Eigen

Voor de zomer is het Europees Parlement geswitcht van Google naar Qwant, de zoekmachine die privacy vooropstelt. Stap jij mee over? En een oproep aan zelfhosters om de persoonlijke werkruimte Eigen, een privacygericht alternatief voor Google Workspace, uit te testen.

DE ZOEKMACHINE DIE NIETS OVER JE WEEET

Het Europees Parlement heeft afgelopen juni Google als standaardzoekmachine ingeruild voor het Franse Qwant. Die overstap heeft alles te maken met privacy en digitale soevereiniteit. Qwant wordt gezien als een 'privacygerichte Europese zoekmachine' die is ontworpen om te voorkomen dat gebruikers worden gevolgd of dat persoonlijke gegevens worden verzameld. Daarin onderscheidt Qwant zich: de zoekmachine wil niets over haar gebruikers weten.

Geen persoonlijk zoekprofiel

In de basis werkt de zoekmachine hetzelfde als zoekmachines als Google: je typt een zoekterm in en krijgt resultaten voor websites, afbeeldingen, video's en nieuws. Het verschil is dat Qwant geen persoonlijk zoekprofiel van

je maakt en je zoekgeschiedenis niet bewaart. En doordat Qwant op Europese servers draait, zijn je gegevens meer beschermd dan bij Amerikaanse zoekmachines als Google. Bovendien werkt Qwant samen met een andere Europese zoekmachine, Ecosia, aan een eigen Europese zoekindex. Privacy gegarandeerd, maar door het ontbreken van een persoonlijk zoekprofiel zijn de resultaten niet afgestemd op wat je eerder hebt gezocht. Of dat prettig is hangt af van wat je van een zoekmachine verwacht.

Overstappen: ja of nee?

Zoek je een recept, handleiding, merkwebsite of uitleg over een foutmelding, dan levert Qwant doorgaans prima resultaten. Daarbij is ze overzichtelijk en snel genoeg. Daartegenover staat dat Qwant minder compleet is dan Google; de resultaten zijn soms minder relevant of minder uitgebreid. Qwant biedt een veel hoger niveau van

privacy dan Google, maar is minder sterk in gepersonaliseerde resultaten of geavanceerde AI-zoekfuncties. Google is krachtiger, maar veel invasiever qua data. De overstap van het Europees Parlement is een duidelijk signaal: Europa wil minder afhankelijk worden van Amerikaanse technologie, ook als het alternatief nog lang niet voor iedereen de standaardkeuze is. Wat staat bij jou hoog in het vaandel? Dat bepaalt jouw keuze.

Ook op mobiel

Qwant is toegankelijk via qwant.com. Nederlands is beschikbaar als interfacetaal, en Nederland als regio. Je kunt Qwant instellen als standaardzoekmachine via de instellingen van je browser of via de Qwant-browserextensie voor Chrome, Edge, Firefox en Safari. Ten slotte is er de Qwant-app voor mobiel, te installeren via de Apple App Store en Google Play.

ÉÉN WERKRUIMTE, JE EIGEN DATA

Onafhankelijkheid van Amerikaanse technologie, dat is ook de drijfveer achter Eigen, een privacygericht Europees alternatief voor Google Workspace. Via eigen.is kom je terecht in één werkruimte met negen tools: mail (met je eigen

Leen Liefsoens

Redacteur van IP en informatie-specialist bij de mediatheek van Hogeschool Van Hall Larenstein Leeuwarden

@eigen.is e-mailadres), drive, calendar, docs, sheets, slides, stickies, chat en contacts. En de naam zegt het al: omdat Eigen een zelfgehoste opensource-omgeving is, blijven je data van jou. Eigen is een persoonlijk initiatief van programmeur en software engineer Reinder Nijhoff uit Utrecht.

Simpel in design, compleet in functionaliteit

Na twee maanden van ontwikkelen en bouwen heeft Nijhoff in oktober 2025 Eigen gelanceerd. Wie interesse had, kon zich aanmelden via eigen.is om de werkomgeving uit te proberen. Dat hoefde nog niet direct zelfgehost. Daar heb ik gebruik van gemaakt.

Eigen blinkt uit in eenvoud. Het is een overzichtelijke, minimalistische en rustige online werkomgeving. Het ontbreken van toeters en bellen zorgt ervoor dat het gebruiksvriendelijk is, terwijl er niet wordt ingeboet op functionaliteit. Ik heb tijdens het testen van het opstellen van een mail, een document in docs, een lijst in sheets, een digitaal prikbord in stickies en een presentatie in slides geen functies gemist. Via drive kun je documenten en mappen delen met specifieke personen, met een heel team of met iedereen via een link, en beslissen of ze alleen mogen kijken of ook wijzigen.

Testers gezocht

Nijhoff is nu op zoek naar enthousiaste individuen of kleine organisaties die Eigen zelf willen hosten en in de praktijk willen uittesten. Je kunt Eigen eerst uitproberen zonder installatie via demo.eigen.is. Vind je het wat?

Installeer Eigen dan op je eigen server.

De code staat op github.com/eigen-is/eigen, de details vind je in de README.

En laat Nijhoff via Github weten wat er misgaat, wat er ontbreekt of wat (nog) niet goed aanvoelt. Er is een prikbord waarop de feedback inzichtelijk wordt gemaakt, en er is een chat waarin over Eigen kan worden gediscussieerd. Natuurlijk via de tools stickies en chat van Eigen zelf. Wie weet is Eigen voor jou of jouw organisatie dé werkomgeving, zonder afhankelijk te zijn van een techgigant die uit is op je data.

Je vindt deze Lifehacking (inclusief linkjes) – en andere afleveringen van deze rubriek – ook in het archief op informatieprofessional.nl. <

Eigen

**vakblad voor
informatieprofessionals**

**Hybride IP:
papier
en
online**

**IP verschijnt jaarlijks
vier keer op papier en
vijf keer als digitaal magazine.**

De papieren IP belandt gewoon in je fysieke brievenbus, de digitale IP krijg je als versleutelde link die we sturen naar het mailadres dat bij ons bekend is. Daarnaast kun je als abonnee alle IP's – papier en digitaal, vanaf jaargang 2011 – als vanouds raadplegen in het **online archief** op informatieprofessional.nl. De losse bijdragen in full-text en de hele nummers als pdf (papierbladen) en als link (digitale magazines).

Let op: ontvang je IP als onderdeel van je lidmaatschap van de KNVI?

Dan werkt het inloggen anders dan voor directe abonnees.

Kijk daarvoor op de website van IP

www.informatieprofessional.nl

MYTHES DOORBREKEN

Wij mensen zijn wezens die betekenis zoeken, Karen Armstrong filosofeert daarover in haar boeken over het ontstaan van mythes. We scheppen ze ook zelf – hulpmiddelen om ons bestaan te verklaren of te helpen duiden.

De ontwikkeling van de mensheid laat eveneens zien dat we in staat zijn mythes te challengen of ze een plekje in de geschiedenis te geven. Een mooi inzicht in een tijd waarin feiten en fictie zo door elkaar lopen. Een tijd waarin veel partijen ook profijt hebben van het delen van hun verhaal, zonder aandacht voor de nuances

Wouter Brongsgeest

Duovoorzitter van de KNVI en associate lector Data Driven Government aan de Hogeschool Utrecht

die er evengoed zijn, de verschillende meningen, ervaringen en inzichten.

Om de kloksnelheid van de huidige wereld bij te houden is het verleidelijk hoekjes af te snijden en mee te gaan met het verhaal, en niet op zoek te gaan naar de waarheid. Of in ieder geval je eigen begrip van wat er nu eigenlijk speelt bij de gepresenteerde mythes. Wat is daarvoor nodig?

Computer als typemachine

Laten we beginnen met het inzicht dat de meeste informatie er

eigenlijk al is. Alleen is die nog niet goed ontsloten, en gebruiken we de technische hulpmiddelen vaak op de verkeerde manier – ook AI-hulpmiddelen. Een prachtig voorbeeld is de beschrijving van Martijn Aslander: hij betoogt dat computers er zijn om te rekenen en data door te ploegen, AI er is om informatie naar boven te halen en vragen van mensen om te zetten in scripts voor computers. De mens is er om vragen te stellen en betekenis te geven aan de resultaten van informatieverzamelingen.

Wij doen het echter precies omgekeerd: we gebruiken de computer meestal als typemachine. Daardoor is veel van wat we opschrijven terechtgekomen in nauwelijks door te zoeken bestanden, al sinds de tijd dat we van een mechanische naar een digitale typemachine overstapten. Dat is dus ruim 30 jaar aan gedigitaliseerde kennis die we bijna niet meer kunnen doorzoeken en niet met elkaar in verbinding kunnen brengen, laat staan dat we de patronen kunnen ontdekken.

Wij doen het echter precies omgekeerd: we gebruiken de computer meestal als typemachine. Daardoor is veel van wat we opschrijven terechtgekomen in nauwelijks door te zoeken bestanden, al sinds de tijd dat we van een mechanische naar een digitale typemachine overstapten. Dat is dus ruim 30 jaar aan gedigitaliseerde kennis die we bijna niet meer kunnen doorzoeken en niet met elkaar in verbinding kunnen brengen, laat staan dat we de patronen kunnen ontdekken.

De angel

Oplossingen om dat te voorkomen waren er ook vanaf het begin: ASCII, HTML en Markdown als altijd leesbare bestanden, leverancier-onafhankelijk ... Oei, daar zit mogelijk een angel. Het is een wetmatigheid dat de meeste insti-

tuten zichzelf in stand houden. Soms door de vrees voor schaarste. De 'Big' (food, IT, pharma, agri) voorop. Stel je voor, een wereld

zonder zieken, zonder verslaafden, zonder honger, zonder oorlogen. In de maatschappij ontstaat vaak een soort van balans die de excessen tegengaat. Democratieën waren daar altijd goed in. Die tijd lijkt echter voorbij. De extremen worden groter, en langzaam maar zeker worden mythes ontkracht. Er is water genoeg, we vangen het alleen niet goed op. Er is energie genoeg, maar we investeren die in de verkeerde opwekkers. Er is voedsel genoeg, maar we hebben het uiterst onhandig verdeeld. Oorlogen zijn onnodig als de investeerders in olie en staal, daarna het oorlogsmaterieel en daarna de wederopbouw niet dezelfde organisaties zijn.

Informatieautonomie

Er is informatie genoeg, maar we hebben die nog niet goed ontsloten om nog bestaande mythes te duiden en te ontkrachten. Om mijn positieve en wellicht naïeve wereldbeeld een stap dichterbij te brengen zou ik beginnen met het maximaal ontsluiten van alle beschikbare informatie. Dat heet informatieautonomie. En dat kan sneller dan velen denken. Het gaat vuurwerk opleveren, dat wel.

Je vindt deze KNVI-bijdrage (inclusief linkjes) – en andere afleveringen van deze rubriek – ook in het archief op informatie-professional.nl.

Wilt u adverteren in

IP vakblad voor
informatieprofessionals

Bel 023-5714745

en vraag naar

Luciène Paap, of mail

l.paap@bureauvanvliet.com

voor gratis advies over de
advertentiemogelijkheden.

VAN VLIET BUREAU VOOR MEDIA-ADVIES

BOUW AAN EEN COLLECTIE WAARIN MEER MENSEN ZICH HERKENNEN

Een cursus door

GO | SCHOOL VOOR
INFORMATIE

Hoe zorgt u ervoor dat uw collectie niet alleen historisch waardevol is, maar ook divers, toegankelijk en maatschappelijk relevant?

In onze nieuwe cursus **Inclusieve Collectievorming voor archief- en bibliotheekinstellingen** leert u bewuste keuzes maken over wat u verzamelt, voor wie u verzamelt en hoe u daarbij samenwerkt met verschillende gemeenschappen.

NA AFLOOP

Heeft u niet alleen nieuwe inzichten en praktische handvatten, maar ook een **onderbouwd acquisitieplan dat direct toepasbaar is binnen uw organisatie.**

VOOR WIE?

Voor professionals die betrokken zijn bij collectievorming en hun collectie **inclusiever, diverser en toegankelijker willen maken.**

START 02 oktober 2026

DUUR 6 lesdagen

NIVEAU Hbo

LOCATIE Utrecht / Amsterdam

MEER INFORMATIE & INSCHRIJVEN:

www.goopleidingen.nl
info@goopleidingen.nl
070-3512380

VAN AMBITIE NAAR CONCREET PLAN

Tijdens zes interactieve lesdagen werkt u stap voor stap aan een inclusief acquisitieplan voor uw eigen organisatie. Theorie, praktijk, discussie en ervaringen uit het werkveld komen daarbij samen.

U GAAT AAN DE SLAG MET:

- > inclusieve en diverse collectievorming;
- > visie, waarden en prioriteiten voor uw collectie;
- > community archiving en gelijkwaardige samenwerking;
- > emotionele toegankelijkheid;
- > het zichtbaar maken van de impact van uw collectie;
- > actuele ontwikkelingen binnen het vakgebied.

MAAK VAN INCLUSIVITEIT EEN BEWUSTE KEUZE IN UW COLLECTIEVORMING